Н. В. ГОГОЉ

УТОПЉЕНИЦА

ПРИПОВЕТКЕ

ИЗДАЊЕ КЊИЖАРНИЦЕ
ТОМЕ ЈОВАНОВИЋА И ВУЈИЋА, БЕОГРАД
„ЗЕЛЕНИ ВЕНАЦ"

Цена 8.— динара

Н. В. ГОГОЉ

УТОПЉЕНИЦА

ПРИПОВЕТКЕ

ПРЕВЕО С РУСКОГ
Д. Н. ЈОВАНОВИЋ

1930
ИЗДАЊЕ КЊИЖАРНИЦЕ
ТОМЕ ЈОВАНОВИЋА И ВУЈИЋА, БЕОГРАД
„ЗЕЛЕНИ ВЕНАЦ".

Штампарија „Ново Доба“ Вуковар.

I

ГАНА

Звучна песма орила се по улицама села Н. Било је време, када момци и девојке, уморени дневним пословима, бурно се скупљају у друштво, у сјају ведрог вечера, да своју радост изливају у звуке, који су увек нераздвојни са умором. И замишљено вече је сањалички загрлило суро небо, претварајући све у неодређеност и даљину. Већ сё сутон хвата, а песме још не престају. Са тамбуром у руци пролазно је млади Козак Левко, син сеоског кмета, пошто се одвојио од певача. На глави му је мрежаста капа. Козак иде по улицама, удара руком по струнама и поиграва. Ето, он је лагано стао пред врата кућице, окићене ниским трешњама. Чија је то кућица? Чија су то врата? Мало поћутавши, засвирао је и запевао:

Сунце ниско, вече блиско,
Изиђи до мене, срдашце моје!

— Не, зацело је тврдо заспала моја плавоока лепотица, рече Козак, престаде певати и приђе прозору.

— Гаљу! Гаљу! ти спаваш, или нећеш да ми изиђеш? Можда се бојиш да нас неко не види, или нећеш да покажеш бело лице на хладноћи? Не бој се, нема никога; вече је топло. Па и да се ко покаже, ја ћу те покрити, опасаћу те својим појасом, сакрићу те рукама, и нико нас неће видети. Но ако би и захладнило, примаћи ћу те ближе срцу, за-

грејаћу те пољупцима, навући ћу моју капу на твоје беле ножице. Срце моје, рибице моја, погледај мало, пружи кроз прозорче бар твоју белу ручицу... Не, ти не спаваш, горда девојко! проговори он јаче и таквим гласом, каквим се изражава онај, који се застиди од трепутног понижења: хоћеш да ми се ругаш; због ме!

Ту се он окрену, натуче капу на главу и гордо оде од прозора, лагано ударајући прстима по струнама тамбуре. У исти мах окрену се дрвена квака на вратима, врата се отворише шкрипећи, и девојка, око својих седамнаест година, страшљиво погледа на све стране, и не испуштајући дрвену куку, пређе преко прага. У сумраку су се љупко светлиле као звезде лепе очи, блистала црвена коралска огрлица, и од орлових очију младићевих није се могла сакрити румен, која јој је стидљиво обли-ла образе.

— Како си ти нестрпљив! рече му она полугласно. Већ си се наљутио. Зашто си ово време изабрао? Толики свет тумара по улицама... Ја сва дркћем...

— О, не дркћи, лепотице моја! прислони се јаче на мене, рече младић, грлећи је и баци тамбуру, која му је на танком кајишу висила о врату, и седе с њом код врата кућице. Ти знаш да ми је тешко, кад те ни једног сата не видим.

— Знаш ли шта ја мислим? прекиде га девојка, и замишљено га погледа у очи. Мени све нешто на уво шапуће, да се од сад нећемо тако често ви-ђати. У нас нису људи добри; девојке све гледају тако завидљиво, а младићи... Ја шта више примећујем, да моја мајка од неког времена строго пази на мене. Признајем, мени је лепше било код туђинаца.

На њеном лицу се показа туга при последњим речима.

— Тек си два месеца код својих, па ти је већ досадно. Можда сам ти и ја досадно?

— О, ти ми ниси досадно, рече она смешећи се. Ја те волим, гарави Козаче! Волим те што су ти црне очи, и кад ме погледаш, на души ми је весело и мило; што љупко мрдаш твојим црним брчићима; што идеш улицом, певаш и удараш у тамбуру, и пријатно је тебе слушати.

— О, моја Галља! ускликну младић љубећи је и притискујући је јаче на своје груди.

— Чекај! Доста, Левко! Прво кажи јеси ли говорио с твојим оцем?

— Шта? рече он као будећи се. Да хоћу да се женим и да ти пођеш за мене? Говорио сам.

Но некако тужно одјекну и у његовим устима ова реч: „говорио сам".

— Па шта?

— Шта можеш с њим? Старац се по свом обичају прави глув; ништа не слуша и још ме грди што се скитам Бог зна где и лармам с младићима по улицама.

— Левко, ти само треба да кажеш, па ће све бити онако, како ти хоћеш. Ја знам по себи: неки пут не бих те послушала, а кад ти кажеш, и нерадо чиним што ти хоћеш. Гледај, гледај! настави она спустив главу њему на раме и диже очи у вис, где се неизмерно плавило топло украинско небо, покривено доле коврчавим гранама трешања, које стоје пред њима. Гледај: тамо далеко трепте звездице, једна, две, три, четири, пет... Је л' да су Божји анђели отворили прозорчиће на својим светлим кућицама на небу и гледају на нас? Је ли, Левко? То они гледају на нашу земљу? Шта, кад би људи имали крила као у птица, па тамо полетили високо, високо... Ух, страшно! Ни један раст код нас не може да допре до неба. А ипак кажу да има негде, у некој далекој земљи, такво дрво које врхом шушти у самом небу, и Бог силази по њему на земљу пред светлим празником.

— Није, Гању. Бог има дугачке лествице од неба до саме земље. Њих мећу о светлом Ускрсу све-

ти арханђели, и чим Бог стане на први ступањ, сви зли духови полете стрмоглавце и гомилама попадају у пакао, и због тога о Христовом празнику нема ни једног злог духа на земљи.

— Како се мирно пија вода, као да је дете у колевци! настави Гана, показујући на бару окружену тамном јаворовом шумом и оплакану врбама, које су потопиле у њој своје жалосне гране. Као немоћан старац она је држала у свом хладном загрљају далеко мрачно небо, обасипајући леденим пољупцима огњене звезде, које су тамно светлуцале усред топлог океана ноћњег ваздуха, као да су предосећале скору појаву сјајног цара ноћи. Код шуме, на брду, дремала је са затвореним капцима стара дрвена кућа; маховина и дивља трава покривали су јој кров; коврчаве јабуке раширише се пред њеним прозорима; шума, обухватајући својом сенком, бацала је на њу страшну тмину; лешка се раширила у њеном подножју и спустила се до баре.

— Сећам се као кроз сан, рече Гана не дижући очију с њега, одавно, кад сам била још мала и живела код мајке, нешто страшно се причало о тој кући. Левко, ти зацело знаш. Причај! . . .

— Бог с њима, моја лепотице! Мало ли шта причају бабе и глупи свет. Ти ћеш се само узбунити, уплашићеш се, и нећеш мирно спавати.

— Причај, причај, драги црномањасти младићу, рече она својим лицем милујући му образ и грлећи га. Не, ти зацело не волиш мене; имаш другу девојку. Нећу се плашити; мирно ћу спавати. Сад нећу заспати, ако не испричаш. Мучићу се и свашта ћу мислити . . . Причај, Левко.

— Види се да људи истину говоре, да у девојкама седи ђаво, који им потстиче радозналост. Дакле, слушај. Давно, душо моја, живео је у овој кући козачки капетан. Имао је ћерку, лепа госпођица, бела као снег, као твоје лице. Капетанова жена одавно је била умрла, па је наумио да се жени. „А хоћеш ли ти мене, тата, опет волети као до-

сад, кад узмеш другу жену?“ — „Хоћу, ћеркице моја; још ћу те волети више но досад! Хоћу, ћеркице моја; још ћу ти више поклањати минђуше и огрлице!

„Доведе капетан младу жену у своју нову кућу. Лепа је била млада жена. Румена и бела била је млада жена; само је тако страшно погледала на своју пасторку, да је ова вриснула, кад је виде, и сурова маћија цео дан ни речи јој не проговори. Дође ноћ. Капетан са младом женом уђе у своју спаваћу собу, а бела госпођица затвори се у своју собу. Тешко јој је било; стаде плакати. Гледа: страшна црна мачка прикрада се к њој; длака на њој се сија, а гвоздени нокти гребу по поду. У страху она скочи на клупу, а мачка за њом; одатле скочи на банак, а мачка и тамо, и одједном шчепа је за врат и поче је давити. Она врисну, одбаци је од себе и тресне је на под. Опет се прикраде страшна мачка. Страх је спопаде .На дувару је висила очева сабља. Скиде је и стаде ударати по поду; шапа са гвозденим ноктима отскочи, мачка замаука и нестаде је у мрачном куту. Цео дан није излазила из собе млада жена; трећег дана изиђе са превијеном руком. Четвртог дана заповеди капетан својој ћерки да носи воду, чисти кућу, као простој сељанци ,и да се не показује у господским одајама. Тешко је било сиротици, али шта да ради, морала је слушати оца. Петога дана отерао је капетан ћерку босу из куће и није јој дао ни парчета хлеба за пут. Тада тек заплака се госпођица и покри рукама своје бело лице: „Упропастио си ти, тата, своју рођену ћерку! Упропастила је вештица твоју душу! Нека ти Бог опрости; а мени несретници Он не заповеда да живим на белом свету...“ — „И онамо, видиш ли ти?... Ту се Левко окрену Гани, показујући прстом на кућу. „Гледај тамо, подаље од куће је она висока обала. Са те обале скочила је госпођица у воду. И од тада ју је нестало са света . . “

— А вештица? бојажљиво га прекиде Гана гледајући га сузним очима.

— Вештица? Старе жене су измислиле, да су од тада све утопљенице ноћу, кад је месечина, долазиле у господареву башту да се греју на месецу, и капетанова ћерка постала им је старешина. Једне ноћи спази мађију код баре, нападне је и баци у воду. Али вештица и ту се умела наћи: претворила се под водом у једну од утопљеница, и тако избегла од бича од зелене трске, којим су је утопљенице хтеле тући. Веруј ти бабама! Причају и то, како госпођица скупља сваку ноћ утопљенице и загледа свакој у лице, старајући се да дозна, која је од њих вештица, али до сад није дознала. И ако наиђе ко од људи, одмах га тера да погађа; ако неће, прети да га утопи у води. Ето, моја Гаљу, шта причају стари људи!... Садашњи господар хоће да сагради на том месту пецару и довео је овамо пецара... Али ја чујем говор. Наши се враћају са певанке. Због ом, Гаљу! Спавај мирно и немој да мислиш о овим бапским измишљотинама.

Кад ово рече, загрли је јаче, пољуби и оде.

— Због ом, Левко! рече Гана замишљено упрвши очи на мрачну шуму.

Огромни огњени месец почео је величанствено помаљати се из земље. Још је његова половина била под земљом, а већ се цео свет испунио накаквом дивном светлошћу. Бара је светлуцала варницама. Сенка од дрвећа јасно се одбијала на тамном зеленилу.

— Због ом, Гана! разлегоше се иза ње речи праћене пољупцем.

— Ти си се вратио! рече она окренувши се; но кад виде пред собом непознатог младића, окрену се на другу страну.

— Због ом Гана! разлеже се опет, и опет је неко пољуби у образ.

— Ето, несрећница довела и другог, рече она љутито.

— Збогом, драга Гана!

— Још и трећи!

— Збогом! збогом! збогом, Гана! и пољупцима је обасуше са свих страна.

— Па овде их је читава гомила! повика Гана отимајући се и згомиле младића, који су навалили да је пољубе. Како им се не досади да се непрестано љубе! Скоро, Бога ми, неће се моћи изазити на улицу!

После ових речи врата се залупише и само се чуло, како се с лупом засуну гвоздена преворница.

II

К М Е Т

Знате ли ви украинску ноћ? О, ви не знате украинску ноћ! Загледајте се у њу: са средине неба гледа месец; неизмерни небесни свод протегао се, раширио се још у недоглед; он гори и дише; земља је сва у сребрној светлости; и чудан ваздух и прохладан, и пун миомира. Божанствена ноћ! Чаробна ноћ! Шуме пуне мрака не мичу се и бациле од себе огромну сенку. Ове баре су мирне и непомичне; хладноћа и тама њихових вода тужно је затворена у мрко зеленим зидовима башта. Младе шибљике шљива и трешања страшљиво пружиле своје жиле у хладну воду и по каткад шапућу лишћем као да се љуте, када се лепи ветропир — ноћни ветар, прикраде и пољуби их. А горе све дише; све је дивно, свечано. А у души је и неизмерно и чудно и гомиле сребрних појава складно ничу у њеној дубини. Божанствена ноћ! Чаробна ноћ!

И на једанпут све оживе, и шуме, и баре, и степе. Чује се величанствена песма украјинског славуја који се чуди да га и месец прислушкује насред неба. Као очарано дрема село на вису. Још

беље, још боље бљеште на месечини гомиле кућица; још више засењавају из мрака њихови зидови. Песме су умукле. Све је мирно. Богобојажљиви људи већ спавају. Тек овде онде светле се прозорчићи. Пред само неким кућицма задоцнела породица довршује своју касну вечеру.

— Да, хопак не игра се тако! Не иде све тако. Шта то прича кум?... А овако: хоп трала! хоп трала! хоп, хоп, хоп!

Тако је говорио пијани сељак средњих година, играјући на улици.

— Бога ми, тако се не игра хопак! Што да лажем. Бога ми, не тако! А овако: хоп трала, хоп трала! хоп, хоп, хоп!

— Да луда човека! Хајде да је какав младић, а ово стари вепар, деци на подсмех, игра ноћу на улици! повика постарија жена, која туда прође носећи у руци сламу. Иди кући. Време је да се спава.

— Ја идем! рече сељак и стаде. Ја идем. Ја не гледам на некаквог кмета. Шта он мисли, да је кмет, да полива људе на мразу хладном водом, па је сад дигао нос! Но, кмет, кмет. Ја сам себи кмет. Ето шта, а не то што... настави он и приђе првој кућици, стаде пред прозорче, ударајући прстима у окно и тражећи дрвену кваку. — Бабо, отвори. Бабо, кажем ти, брзо отвори. Хоће Козак да спава.

— Куда ћеш, Паленик? Хоћеш у туђу кућу, повикаше девојке смејући се, које су се враћале са веселе певаније. Да ти покажемо твоју кућу?

— Покажите, љубазне девојчице!

— Девојчице? Чујете ли, рече једна: како је Каленик учтив? Зато му треба показати кућу... али не, прво поиграј.

— Да поиграм?... хе, ви промућурне девојке! речено лагано Каленик, смејући се и претећи прстом, а идући назад, јер му се ноге нису могле држати на једном месту. А пристајете ли да вас пољубим? Све ћу да пољубим, све... И несигурним корацима потрча за њима. Девојке почеше да вриште и помешаше се; но опет се охрабрише и претр-

чаше на другу страну, кад виђеше да Каленик није баш тако брз на ногама.

— Ето ти твоја кућа! повикаше му оне одлазећи и показујући на кућу много бољу од других, а била је сеоског кмета. Каленик их послуша и пође на ту страну и поче опет грдити кмета.

Но ко је тај кмет о коме се тако ружно говорило? О, овај је кмет важна особа у селу! Докле Каленик стигне до краја свога пута, ми ћемо без сумње моћи да по нешто кажемо о њему. Цело село, кад га из далека види, скида капу; а девојке, и оне најмлађе кажу му добар дан. Који младић не би жалело да буде кмет? Њему је отворен слободан улаз у све просторије и снажни сељак с поштовањем непрестано стоји, скинувши капу, када кмет завуче своје дебеле и грубе прсте у његову дуванску кутију од коре. На општинској седници, не гледећи на то што му је власт ограничена неколиким гласовима, кмет увек има последњу реч и готово по својој вољи шаље кога хоће да оправља и посипа пут, или да копа јендеке. Кмет је намрштен, строг по изгледу и не воли много да говори. Давно је то било, врло давно, када је блажене памети царица Екатарина ишла у Крим, он је био изабран у спроводнике; читава два дана био је он у тој дужности и шта више удостојио се да седи поред царичиног кочијаша. И још од тога времена кмет се научио да важно и замишљено обори главу, да гладн дугачке на доле засукане бркове и да баца соколов поглед испод чела. И од тога времена кмет, ма о чему с њим проговорили, увек уме да окрене говор на то, како је он возио царицу и седео на кочијашком седишту царских кола. Кмет воли да се каткад направи глув, нарочито кад чује нешто што не би хтео да чује. Кмет не може да трпи раскош: он увек носи одело од црног домаћег сукна, паше се вуненим шареним појасом, и није га никад нико видео у другом оделу, осим само онда, кад је царица долазила у Крим, када је имао на себи плави козачки жупан. Али то време једва

га је ко могао запамтити у целом селу; а он држи жупан у закључаном сандуку. Кмет је удовац; али код њега станује у кући свастика, која кува ручак и вечеру, кречи кућу, пере клупе, тка му платно за кошуље и стара се о кући. У селу се прича, да му она није никаква рођака; али ми смо већ видели да кмет има много непријатеља, који свашта потварају на њега. А можда је био узрок и то, што се свастици није увек допадало, кад кмет одлази у поље где девојке жању, или сврађа код Козака, који је имао младу ћерку. Кмет је ћорав, но зато је једно његово око злочинац, и може далеко да угледа лепушкасту сељанчицу. Ипак неће пре да погледа оком лепушкасто лишће, док се добро не обазре да ли свастика од некуд не гледа. Но ми смо готово све испричали о кмету што треба, а пијани Каленик није прешао још ни половину пута, и дуго је још частио кмета свима бираним речима, какве су само могле пасти на његов отежали језик.

III

НЕОЧЕКИВАНИ ПРОТИВНИК ЗАВЕРА

— Не, браћо, не, нећу! Какво је ово весеље! Како вам се не досади да лумпујете? И без тога су нас већ озлогласили за Бог зна какве кавгаџије. Боље идите да спавате.

Тако је говорио Левко својим необузданим друговима, који су га наговарали на нове лудорије.

— Због ом, браћо! лака вам ноћ! и брзим корацима одвоји се од њих и пође улицом.

— Спава ли моја лепојка Гана? помисли он, прилазећи нама познатој кућици са вишњевим дрвећем.

Усред тишине чу се лагани говор. Левско застаде. Између дрвећа забели се кошуља...

— Шта то значи? помисли он и примакнувши се ближе, сакрије се иза дрвета. На месечини се сијало лице девојкино ,која је стајала пред њим... То је Гана. Али ко је онај високи човек, који му је окренуо леђа? Узалуд је погледао, сенка га је покривала од ноге до главе. Спреда је било само мало осветљен; али и најмањи корак Левков напред показао би га. Лагано се наслони на дрво и науми да остане на том месту. Девојка је јасно изговорила његово име.

— Левко? Левко је још жутокљунац! рече промукло и полугласно високи човек. Ако га кадгод затечем код тебе, ишчупаћу му косу.

— Хтео бих да знам какав је то лупеж што се хвали да ће ми ишчупати косу, рече лагано Левко и испружи врат, трудећи се да не пречује ни једну реч. Али непознати је говорио тако лагано, да се није могло ништа чути.

— Како те није срамота! рече Гана, када он ућута. Ти лажеш; ти ме вараш; ти ме не волиш; ја никад нећу веровати да ме ти волиш!

— Знам, настави високи човек, Левко ти је много наговорио глупости и завртео ти главу (ту се Левку учини да му глас није сасвим непознат, и као да га је некад чуо); али ја ћу се показати Левку, говорио је и даље непознати. Он мисли да ја не видим све његове сплетке. Видеће какве су у мене песнице.

Кад ово чу, Левко се не могаше више уздржати од гњева. Приђе му на три корака, замахну из све снаге да му зада ударац, од којег непознати, иако је био снажан, не би се могао одржати на месту; али у то време паде светлост на његово лице, и Левко се пренерази, кад виде да пред њим стоји његов отац. И нехотице заврте главом и цикну кроз зубе од изненађења. Са стране нешто зашушта. Гана брзо утрча у кућицу и залупи врата.

— Збогом, Гана! повика један младић, који се

прикраде и загрли главу — и с ужасом одскочи натраг, кад се дотаче оштрих бркова.

— Због̀ом, лепотице! повика други; али овога пута полете стрмоглавце од тешког удара главом.

— Због̀ом, због̀ом, Гана! повикаше неколико младића, који му се обесише о врат.

— Торњајте се, проклети личинари! викну кмет, бранећи се и гурајући их ногама. Каква сам вам ја Гана! Вуците се заједно са очевима на вешала, ђаволска децо! Окупили сте се као муве на мед! Даћу вам ја Гану!...

— Кмет! Кмет! То је кмет! повикаше момци и разбегоше се на све стране.

— Ej, мој татко! рече Левко, кад се повратио од изненађења, гледајући за кметом, коме су се младићи ругали.. Дивно! А ја се чудим и премишљам шта то значи што се он прави глув, када почнем да говорим о ствари. Чекај ти, старкеља, показаћу ти ја како се шуња под прозорима младих девојака; показаћу ти како се одвраћају туђе невесте! Хеј, другови, овамо, овамо! повика он машући руком младићима, који су се опет скупљали у гомилу. Одите овамо! Саветовао сам вам да идете спавати, али сад сам се предомислио и хоћу целу ноћ да се веселим с вама.

— Тако и треба! рече плећати и дежмекасти младић, који је био први весељак и лумпов у селу. Мени се све чини досадно, када се не провеселимо како треба. Све као да ми нешто фали, као да сам изгубио капу или лулу; као да нисам Козак.

— Пристајете ли да данас добро наљутимо кмета?

— Кмета?

— Јесте, кмета. Шта он управо мисли? Он управља као да је какав хетман. Мало то што поступа као са својим робовима, него се још шуња око наших девојака. Ја мислим да у целом селу нема лепе девојке, за којом не трчи кмет!

— Тако је, тако је! повикаше у један глас сви момци.

— Какви смо ми робови, децо? Зар ми нисмо њему равни? Ми смо, хвала Богу, слободни Козаци. Да му покажемо да смо ми слободни Козаци!

— Да покажемо! повикаше младићи. Не само кмета него ћемо и његовог писара посетити.

— Хоћемо и писара! А ја сам саставио тако лепу песму о кмету. Хајдете, да вас научим, настави Левко и удари руком по жицама тамбуре. Али слушајте: прерушите се како ко зна и уме!

— Весели се, козачка главо! рече један несташко ударив ногом о ногу и пљеснув рукама. Каква раскош! Каква слобода! Како почнеш да бесниш, чинити се да се сећаш давнашњих година. Пријатно, драго на срцу, а душа као да је у рају. Хеј! Хеј, весели се!...

И гомила се хучно крену улицом. И богобојажљиве старине пробудише се од вике, отворише прозоре и крстише се сањивим рукама говорећи:

— Но, сад се момци веселе!

IV

МОМЦИ СЕ ВЕСЕЛЕ

Само је једна кућица била осветљена на крају улице. То је стан кметов. Он је већ одавно вечерао и без сумње би одавно заспао; али код њега је био гост, пецар, кога је послао спахија, који има мали део земље међу слободним Козацима, да сагради пецару. Гост је седео код саме иконе, на почасном месту. Био је то човечуљак омален, дежмекаст, са малим уве кнасмејаним очима, у којима се је, изгледа, огледало задовољство, са каквим је пушио своју кратку лулу, сваки час избацујући прстом дуван који се претворио у пепео. Облаци дима брзо су се раширили над њим. Изгледало да је широка

цев са некакве пецаре, којој се досадило да седи на свом крову, наумила да се прошета и свечано села за сто у кући кметовој. Под носом су му штрчали кусе и густи бркови, но они су тако нејасно мрдали кроз дуванску атмосферу, да су изгледали као миш кога је пецар ухватио и држао у својим устима, поткопавајући монопол амбарског мачка. Кмет, као домаћин, седео у само једној кошуљи и у платненим широким панталонама. Његово орловско око, као вечерње сунце, почело је мало по мало да жмирка и тамни. На крају стола пушио је лулу један од сеоских десетара, који су били помоћници кметови, а из поштовања према домаћину седео је мало подаље.

— Мислите ли да брзо саградите вашу пецару? упита кмет и направи крст на своја уста када зевнуше.

— Ако Бог да, можда ће ове јесени бити готова. О Богородичином Покрову, кладим се да ће господин кмет шарати ногама немачке пересце по путу.

После ових речи очи у пецара нестадоше; место њих пружише се зраци до самих ушију; цело тело се тресло од смеха ,и насмејана уста оставише за тренутак лулу која се димила.

— Дај Боже, рече кмет, показав на лицу нешто налик на осмех. Сад, хвала Богу, нема много ракиџиница. А ето у старо доба, када сам ја пратио царицу по перејаславском путу, још покојни Безбороћко . . .

— Но, пријатељу, спомену време! Тад од Кременчуга до самих Ромена није било ни две ракиџинице. А сад . . . Јеси ли ти чуо шта су проклети Немци измислили? Говори се да ће ракију пећи не дрвима, као сви поштени хришћани, већ некаквом ђаволском паром . . . Говорећи ово, пецар је замишљено гледао на сто и на своје руке које је пружио на њега. Како то паром, Бога ми, не знам.

— Како су, прости Боже, рђави ти Немци! рече кмет. Ја бих батином ту псећу дечурлију! Ко је

чуо да се паром може нешто кувати? Према томе, кашика чорбе не може се принети устима, а да се не испеку усне, место младог прасета...

— И ти ћеш, пријатељу за све време живети код нас без твоје жене? упита свастика која је седела на лежанки.

— А што ће ми? Друга је ствар, кад би нешто добро било.

— Да није лепа? упита кмет и погледа га једним оком.

— Како лепа! Одртина! Лице јој пуно бора, као да је испражњен новчаник. И мало тело пецара опет се затресе од громког смеја.

У то стаде нешто шушкати иза врата. Врата се отворише, и сељак, не скидајући капу, пређе преко прага, стаде насред собе, као да је у недоумици, разјапи уста и стаде посматрати таваницу. То је био наш познаник, Каленик.

— Ето дођох кући, рече он и седе на клупу код врата не обраћајући пажњу на присутне. Видиш ти, како је вражји син, сотона, развукао пут! Идеш, идеш, и краја нема! Као да ти је неко ноге преломио. Баба, донеси ми кожух да га прострем пода ме. Нећу да дођем код тебе на банак, ноге ме болу. Донеси га, тамо је, где стоји икона; само пази да не преврнеш лонац са дуваном. Или немој, не дирај, не дирај! Ти си можда данас пијана... Остави, сам ћу донети.

Каленик се мало подигне, али га нека неодољива сила приковала на клупи.

— Лепо, Бога ми, рече кмет, ушао у туђ стан и башкари се као да је код своје куће. Сад ћу ја њему дати.

— Пусти га, пријатељу, да се одмори, рече пецар држећи га за руку. То је користан човек. Повише таквог народа, па би наша ракицинича дивно радила...

Ипак пецар није ово из доброте казао. Он је

веровао свакој празноверици, и одмах отерати човека који је већ сео на клупу, за њега је значило навући неку несрећу.

— Тешко је то кад старост дође!... мумлао је Каленик, лежећи на клупи. Могло би се казати да сам пијан, али не, нисам пијан. Тако ми Бога, нисам пијан! Што да лажем? Готов сам то да кажем самом кмету? Нека цркне, псећи син! Ја пљујем на њега! Нека прегазе кола тога једнооког ђавола! Како он полива људе на мразу!...

— Охо! ушла свиња у кућу, па и шапе пружа на сто, рече кмет и љутит диже се са свог места; али у тај мах тежак камен разби окно и паде му под ноге. Кмет стаде.

— Кад бих знао, рече он дижући камен, какав је то личинар бацио камен, научио бих га памети! Какве лудорије! настави он посматрајући га на руци ватреним погледом. Нека се задави овим каменом!...

— Стој, стој! Бог те сачувао, пријатељу! повика пецар и на овом и на оном свету да ником не кажеш оваку псовку.

— Ето нашао се бранилац! Нека он пропадне!

— И не мислим, пријатељу! Ти зацело не знаш шта се догодило са мојом покојном таштом?

— С таштом?

— Јесте, с таштом. Сели смо у вече, мало раније но сад, да вечерамо: покојна таштa, покојни таст, па братић, па братаница и још петоро деце. Таштa сипала мало ваљушака из великог лонца у чинију, да не би били тако врући. После рада сви огладнили и нису хтели чекати, да се ваљушци охладе. Натакли су их на дугачка дрвца, па их почели јести. Одједном дође неки човек, Бог га знао ко је, па моли да и њега пусте за сто. Како да се не нахрани гладан човек? Дадоше и њему дрвце. Гост само мота ваљушке као крава сено. Док су они појели по једну и спустили дрвца да узму друге, чинија је била празна. Таштa је сипала још; мисли,

гост се најео и узимаће мање. Ништа није било; он је стао још више јести и другу чинију испразнио.

— Да Бог да задавио се тим ваљушкама! помисли таштa, кад на једанпут онај човек се задави и паде. Притрчаше му — издахнуо.

— Тако и треба проклетом прождрљивцу, рече кмет.

— Тако би требало, али тако није испало. Од тога времена таштa није имала мира. Чим се спусти ноћ, а мртвац се појави. Проклетник јаши на оџаку и ваљушку држи у зубима. Дању је све мирно, и ништа се не чује о њему ;а чим се смркне, погледај на кров, већ је псећи син узјахао на оџак.

— И ваљушка у зубима?

— И ваљушка у зубима!

— Чудновато, пријатељу. Ја сам слушао овако нешто још за покојницу....

Ту кмет ућута. Под прозором се чуо шум и тапкање као да неки играју. Прво тихо одјекнуше струне на тамбури, а њима се придружише гласови. Струне одјекнуше јаче; неколико гласова поче певушећи — и песма се захори громко:

Момчадијо, јесте ли чули?
Наше ли главе нису јаке!
У једнооког кмета
У глави се намножиле дуге.
Набп, качару, главу,
Челичним обручима!
Удри, качару, главу
Батинама, батинама!
Кмет је наш сед и ћорав;
Стар као ћаво; а што је шмокљан!
Ћудљив и похотљив:
Јури за девојкама... Шмокљан!
И ти се ћушкаш међу момке!
Тебе би требало у лудницу,
По брковима, по врату!
За перчин, за перчин!

— Дивна песма, пријатељу! рече пецар, окрену главу мало у страну и обрати се кмету који је занемио од чуда, видећи таку дрскост. Дивна! само је ружно што говоре о кмету тако непристојно . . .

И он опет метну руке на сто са некаквим слатким усхићењем у очима, спремајући се да још слуша, јер су под прозором грмели кикот и узвици: „изнова! изнова!“

Ипак проницљиво око видело би одмах да изненађење није дуго држало кмета на једном месту. Овако само стари ,искусни мачак допушта каткад мишићу да бежи око свог репа, а међутим брзо смисли како да му пресече пут у рупу. Још је једино око кметово било управљено на прозор, а већ се рука, давши знак општинском десетару, држала за дрвену кваку на вратима, и на једанпут се на улици диже вика . . . Пецар, који је уз многе своје врлине имао и радозналост, брзо напуни дуваном своју лулу, па истрча на улицу. Али обешењаци се већ разбегоше.

— Не, ти ми нећеш умаћи! викну кмет, вукући за руку човека у црном извртом кожуху.

Пецар, користећи се временом, притрча да види лице у тога рушиоца мира; али уплашен одскочи натраг, кад виде дугачку браду и страшно офарбано лице.

— Не, нећеш ми умаћи! викаше кмет вукући право у двориште свога заробљеника, који се није противио него је мирно ишао за њим, као да улази у своју кућу.

— Карпо, отвори комору! рече кмет десетару. Ми ћемо њега у мрачну комору, па ћемо да пробудимо писара, скупићемо десетаре, да похватамо све ове букаче, па ћу још данас донети пресуду.

Пандур уђе у двориште и отвори комору. У исти мах заробљеник, користећи се помрчином у дворишту, на једампут се отргну из руку његових.

— Куда ћеш? повика кмет ухвативши га још јаче за врат.

— Пусти ме, ја сам то! чу се танак глас.

— Не помаже, не помаже ти, брате. Дречи и као ђаво, а не као баба, нећеш ме преварити!

И гурну га у мрачну комору тако, да сиромах човек зајечи и паде на под, а он пође са десетаром кући писаревој; а за њим, као параброд, задими се пецар.

Сва тројица су ишли замишљени, погнувши главе, на једанпут на уласку у мрачну улицу викнуше од силног удара по челу, а тако исто неко викну као одговор њима. Кмет добро погледа једним оком и зачуди се кад виде писара са два пандура.

— А ја теби идем, господине писаре.

— А ја твојој милости, господине кмете.

— Чуда се догађају, господине писаре.

— Чудна посла, господине кмете!

— А шта је?

— Дечурлија бесне! гомилама јуре по улицама. Твоју милост грде таким речима, да ме је срамота да их кажем; пијани москаљ бојао би се да их изговори својим безбожним језиком.

Све је то мршави писар, у шареним панталонама и прслуку боје пивског квасца, пратио истезањем врата напред и враћањем одмах у пређашње стање.

— Тек што сам био заспао, па ме проклети лупежи дигоше из постеље својим безобразним песмама и лупом. Хтедох да их добро истучем, али док сам обукао панталоне и прслук, сви су се куд који разбежали. Али онај главни није нам умакао. Сад се распевао у оној колеби, где се држе апсеници. Једва сам чекао да видим, која је тица, али му је лице нагарављено као у ђавола, што кује клинце за грешнике.

— А како је обучен, господине писаре?

— У црном изврнутом кожуху, псећи син, господине кмете.

— А да не лажеш, господине писаре? Шта, ако тај лупеж седи сад код мене у комори?

— Није, господине кмете! Ти си сам, да простиш, мало погрешио.

— Дајте свећу! да га видимо.

Донеше свећу, отворише врата — и кмет блену од чуда, кад виде пред собом свастику.

— Реци, молим те, са оваким речима она приђе њему: је си ли ти сишао с ума? Је ли била у твојој ћоравој глави кап мозга, кад си ме гурнуо у мрачну комору? Срећа што нисам ударила главом о гвоздену куку. Зар ти нисам викала да сам то ја? Проклети медвед ухватио ме својим гвозденим шапама, па гура! Ђаволи тебе вукли на оном свету!...

Ове последње речи она је изговорила иза врата, на улици, куда је отишла из некаквих својих разлога.

— Да, ја видим да си ти то, рече кмет пренувши се. Шта велиш, господине писаре, није ли лупеж тај проклети личинар?

— Лупеж је, господине кмете.

—Није ли време да ову дечурлију научимо памети и да их натерамо да раде?

— Одавно је време, господине кмете.

— Ови неваљалци забраздили... Кога ђавола? мени се учинило да свастика виче на улици... Они, неваљалци, увртели себи у главу, да сам им ја раван. Они мисле да сам им ја некакав друг, прост Козак!...

Кмет се затим накашља и погледа једним оком испод чела, као да хоће да говори о нечем важном.

— У хиљаду, настави он... ето уби ме, не могу да изговорим те проклете називе година, ондашњем комесару Ледачеву беше наређено да од Козака изабере једног, који је паметнији од свих. О! (ово „о!“ кмет изговори дигнувши прст у вис) паметнији од свих! за пратиоца царице. Ја тада...

— О томе не треба ни говорити! то већ сваки зна, господине кмете. Сви знају како си заслужио царску милост. Сад признај да сам ја имао право: мало си погрешио, кад си казао да си ухватио оног лупежа у превртутом кожуху?

— А што се тиче тога ђавола у преврнутом кожуху, њега ћемо, за пример другима, оковати у ланце и примерно казнити. Нека знају шта је власт. Од кога је и кмет постављен, ако не од цара? После ћемо похватати и друге неваљалце. Нисам заборавио како су проклети лупежи утерали свиње у моју башту и појели ми купус и краставце; нисам заборавио, како ђаволска деца нису хтела да ми вршу моје жито; нисам заборавио.... Но ђаво их носио, морам да дознам, ко је тај лупеж у преврнутом кожуху.

— Види се да је неки велики обешењак! рече пецар, чији су се образи за све време разговора непрекидно пунили димом као опсадни топ, и уста, оставивши кратку лулу, избацивала су клобуке дима.

— Таког човека, настави пецар, није рђаво држати код пецаре, а још боље обесити на врх раста место полилеја.

Оваква досетка учинила се не сасвим глупа пецару, и он се одмах реши, не чекајући пристанак других, да себе награди громким смејом.

У то време они су се приближавали једној малој, готово палој колеби. Наши путници постадоше још више радознали: сви нагрнуше на врата. Писар извадио кључ, па гура у браву; али овај кључ је био од његовог сандука. Сви постадоше нестрпљиви. Завукао руку, па претура по џепу, али га не нађе.

— А, ево га! рече на послетку, наже се и извади га из дубоког џепа на његовим шареним панталонама.

При овим речима срца наших јунака као да се стопише у једно, и ово огромно срце закуца тако јако, да га ни звекет браве није заглушио. Врата се отворише, и ... Кмет побледе као крпа; пецар осети језу, а коса као да хтеде полетети у небо; на лицу писареву видео се страх; десетари прирасли за земљу и нису могли затворити своја јако разјап-

љена уста. Пред њима је стајала свастика.

И она је била изненађена, али се брзо прибрала и хтеде да им приђе.

— Стој! викну громким гласом кмет и залупи за њом врата. Господо, ово је сатана! настави он. Дајте брзо ватре! Не жалим ову државну колебу. Запали је, запали је, да и ђаволских кости не остане на земљи!

Свастика је у страху викала, слушајући иза врата грозну казну.

— Шта вам је, браћо! рече пецар. Хвала Богу, готово сте оседели, а памети још нисте стекли: од обичне ватре неће се вештица запалити. Само ватра из луле може спалити вукодлака. Чекајте, ја ћу одмах све удесити.

Кад то рече, усу врео пепео из луле на свежањ сламе и стаде пирити у њу. Очајање беше обузело сироту свастику: стаде их кумити и одвраћати.

— Станите, браћо! Зашто да грешимо душу? Можда то и није сатана, рече писар. Ако оно, то јест то само што седи тамо, пристане да метне на себе крст, то је сигуран знак да није ђаво.

Предлог одобрише.

— Не дирај ме. сатана! настави писар метнувши уста на кључаницу. Ако се не мрднеш с места, отворићемо врата.

Отворише врата.

— Прекрсти се, рече кмет, обзирући се натраг, као да бира безопасно место, ако мора да бежи.

Свастика се прекрсти.

— Какав ђаво! Та то је свастика!

— Каква те је нечиста сила увукла у ову јазбину ?

И свастика јецајући исприча како су је момци на улици ухватили, и ако се бранила, спустили кроз прозор колебе и затворили капак. Писар погледа: шарке на широком капку откинуте, и само је горе био прикован дрвеним клинцем.

— Лепо ти, једнооки сатано! викну она и приђе кмету који се измаче и још је стаде мерити оком.

Знам ја шта си ти намеравао: желео си да ми се нешто догоди, како, би могао слободније јурити за девојчурама, да нико не види, како се седи чича будали. Ти мислиш да ја не знам шта си вечерас говорио са Ганом? О, знам ја све. Мене је тешко преварити. Ја дуго трпим, а после немој да се љутиш...

Кад рече ово, показа песницу и брзо оде, а остави кмета забезекнутог.

— Не, овде сатана није имао посла, помисли он, и јако се почеше за главу.

— Ухватили смо, повикаше десетари улазећи унутра.

— Кога сте ухватили? упита кмет.

— Ђавола у преврнутом кожуху!

— Дајте га овамо! повика кмет и ухвати за руку доведеног заробљеника. Ви сте полудели, та то је пијани Каленик!

— Каква напаст! У нашим је рукама био, господине кмете! одговорише десетари. У малој улици опколили нас обешењаци, почели играти, трзати, плазити се, отимати из руке... Носи их ђаво!... А како смо наишли на ову врану место њега, Бог једини зна.

— Мојом влашћу и свих општинара даје се наредба, рече кмет, да се с места ухвати тај разбојник, а тако исто сви они које нађете на улици, и да их доведете мени да им судим.

— Извини, господине кмете, повикаше неки клањајући се. Видео би ти какви су то личинари: Бог нас убио, и родили се и крстили се, али нисмо видели таквих гадних лица. Је ли лако погрешити, господине кмете? Заплаше доброг човека, да после ни једна баба неће да те лечи од страха.

— Даћу вам ја страх! Шта? нећете да ме слушате? Ви им зацело држите страну? Ви сте бунтовници!... Ви... Ви...Јавићу комесару. Одмах, чујете одмах! трчите, летите као птице! Да бих ја вас... Да би ви мени...

Сви се растрчаше.

V

УТОПЉЕНИЦА

Не плашећи се ничега, не обзирући се на послану потеру, проузроковач све ове галаме лагано је прилазио старом дому и бари. Мислим да није потребно казати да је то био Левко. Његов црни кожух био је раскопчан; капу је држао у руци; зној му је цурио с лица. Величанствено и мрачно црнила се јаворова шума, коју је само на крају, што је стајала према месецу, обасипао ситан сребрн прах. Непомична бара понудила је свежином на уморног пешака и зауставила га на обали. Све је било мирно; у густишу шуме чуло се само надпевање славуја. Неодољиви сан брзо му је стао заклапати очи; уморни удови тек што се нису заборавили и обамрли, глава се спуштала... „Не, још ћу овде и заспати!“ рече он, дижући се на ноге и трљајући очи. Погледа око себе: ноћ се показивала пред њим још сјајнија. Некакво чудновато опојно сијање мешало са блеском месеца. Никад му се није тако нешто догодило. Сребрна магла пала на околину. Мирис од расцветалих јабука и поћног цвећа разлио се по целој земљи. С чуђењем гледао је он у непомичну воду баре: старински господски дом, преврнувши се доле, видео се у њој чисто и у некаквој јасној величини. Место мрачних капака, гледала су весела стаклена окна и врата. Кроз чиста стакла блистала се позлата. И ето учини се као да се прозор отворио. Притајивши дисање, не мичући се и не скидајући очију са баре, он, изгледа, преместио се у његову дубину и види: прво показа се на прозору бели лакат, а затим погледала љупка главица са сјаним очима, које су благо светлиле кроз смеђе таласе косе, и подбочила се на лакат. И гледа како она лагано маше главом, осмејкује се.... Срце му одједном закуца... Вода се заниха, и про-

зор се опет затвори. Он се лагано уклони од баре и погледа на дом: мрачни капци су били отворени; окна су се сијала на месецу.

— Ето како мало треба веровати што људи говоре, боје су живе, као да је данас обојен. Овде неко живи.

И ћутећи приђе ближе; али у дому је било све мирно. Силно и звучно дозивале су се сјајне песме славују, и када су оне умирале у нежности и бујности, чуло се шуштање и трептање скакаваца или зврчање барске птице, која удара својим глатким кљуном у широко водено огледало. Некакву слатку тишину и милину осети Левко у свом срцу. Засвира у тамбуру и запева:

Ој, ти, месече, мој месече!
И ти, бела зоро!
Ој, светлите тамо по двору,
Где је лепа девојчица.

Прозор се лагано отвори, и она иста главица, коју је он видео у бари, погледа напоље слушајући пажљиво песму. Њене дугачке трепавице биле су полуспуштене на очи. Била је сва бледа као крпа, као сјај месечев; али како чудна, како прекрасна! Она се насмеја!... Левко задркта.

— Млади Козаче, отпевај ми ма какву песму, тихо рече она и наклони главу у страну и сасвим спусти густе трепавице.

— Какву песму да отпевам, моја лепа госпођице?

Сузе јој тихо пођоше низ бледо лице.

— Младићу, рече она и нешто дирљиво чу се у њеним речима, нађи ми моју мајчију! Ја ћу ти све учинити. Наградићу те. Богато и раскошно наградићу те. Ја имам наруквица свилом шивених, кора́ла, огрлица. Поклонићу ти појас искићен бисером. Имам злата... Младићу, нађи ми мајчију. Она је страшна вештица, од ње нисам имала мира на белом свету. Мучила ме је, терала да радим као про-

сту сељанку. Погледај ми лице, она је својим нечистим врачбинама уклонила руменило са мојих образа. Погледај на мој бео врат: ове модрице од њених гвоздених ноктију не могу да се сперу, никад се неће спрати! Погледај на моје беле ноге: оне су много ишле не само по простиркама — ишле су по врелом песку ,по влажној земљи, по бодљикавом трњу. А погледај ми очи: оне не гледају од суза!... Нађи је, младићу, нађи моју мађију!...

Њен глас, који је на једанпут постао мало јачи, умуче. Сузе јој грунуше низ бледо лице. Некако мучно осећање ,пуно туге и жалости, обузе груди младићеве.

— Ја сам готов на све за тебе, моја госпођице! рече он узбуђено; но како и где да је нађем?

— Погледај, погледај! рече она брзо. Она је овде! игра на обали са мојим девојкама и води коло и греје се на месецу. Али је она лукава и препредена. Она је узела на себе изглед утопљенице; али ја знам, ја чујем да је она овде. Мени је тешко, загушљиво од ње. Ја због ње не могу да пливам лако и слободно. Тонем и падам на дно као кључ. Потражи је, младићу.

Левко погледа на обалу. У ретког сребрној магли промицале су девојчице, лаке као да су сенке, у белим кошуљама као ливада украшена мајским цвећем; златне огрлице, дукати, блистали су се на њиховим вратовима; тело њихово као да је начињено од прозрачних облака, и као да се скроз светлило на сребрном месецу. Коло, играјући, пришло му је ближе. Чули су се гласови.

— Хајде да играмо вране! залармаше све.

— Ко ће да буде врана?

Вукоше коцку — и једна девојка изиђе из гомиле.

Левко стаде је разгледати. Лице, одело, све је на њој као и на другима. Само се опазило да она није радо играла ову своју улогу. Гомила се ухвати у коло, она је брзо бегала од напада грабљивог непријатеља.

— Не, ја нећу да будем врана! рече девојка изнемогла од умора. Мени је жао да отимам пилиће од сироте мајке.

— Ти ниси вештица, помисли Левко.

— Ко ће да буде врана?

Девојке су се опет скупиле да вуку коцку.

— Ја ћу да будем врана, истаче се једна од њих.

Левко је оштро загледао у њено лице. Она је брзо и дрско јурила око кола да ухвати своју жртву. Ту је Левко опазио да јој се тело није онако светлило као у осталих: у њему се видело нешто црно. На једанпут одјекну узвик. Врана је скочила на једну девојку у колу, ухватила је, и Левку се учини као да су јој нокти изишли, а на лицу јој се засјала пакосна радост.

— Вештица! рече он и показа прстом на њу и окрену се кући.

Госпођица се насмеја, и девојке с виком поведоше са собом ону што је представљала врану.

— Младићу, чиме да те наградим? Ја знам, теби не треба злато, ти волиш Гану; али твој строги отац не дати да је узмеш. Он ти сад неће забранити, ево ти ово писамце и дај му га . . .

Бела ручица се пружи, лице јој се некако чудновато засија . . . Он сав задрхта, срце му силно закуца, узе писамце и — пробуди се.

VI

ПРОБУЂЕЊЕ

— Јесам ли ја то спавао? рече за себе Левко, устајући са малог брежуљка. Тако живо, као да је на јави! . . . Чудновато, чудновато! понови он обзирући се.

Месец, који му је стајао над главом, покази-

вао је поноћ; свуда тишина; од баре је долазила хладноћа; над њом је тужно стајала трошна кућа са затвореним капцима; маховина и дивља трава показивала су да су људи одавно отишли из ње. Ту он испружи руку, која је била грчевито стиснута док је снивао, и викну од изненађења, кад осети у њој писамце.

— Ех, кад бих био писмен! помисли он превртући га пред собом на све стране.

Утом тренутку чу се иза њега неки шум.

— Не бојте се, ухватите га. Што сте се уплашили? Нас је десеторица. Да се опкладим да је то човек, а не ђаво!...

Овако је викао кмет својим пратиоцима, и Ловко осети да је га неколико руку ухватило, од којих су неке дрктале од страха.

— Скини, пријане ту твоју страшну образину! Престани да људе вучеш за нос! рече кмет ухвативши га за врат и избечи око на њега. Левко! син! повика он и устукну назад од изненађења ,а опусти руке. То си ти, псећи сине! Гле, ђаволски пород! Ја мислим какав то лупеж, какав то препредени ђаво збија шалу! А то све ти — некувану киселу кашу тати у гушу! — извољеваш правити перед но улицама, састављаш песме!... Хе, хе, Левко! А шта је то? Како изгледа, сврбе те леђа! Вежите га!

— Стани, тата! Наређено је да тебн предам ово писмо! рече Левко.

— Сад ми није до писама, голубићу! Да се веже!

— Стани, господине кмете, рече писар и отвори писмо. Комесарова рука!

— Комесарова?

— Комесарова? поновише нехотице десетари.

— Комесарова? Чудновато? ништа не разумем, помисли Левко.

— Читај, читај! рече кмет. Шта то пише комесар?

— Да чујемо шта пише комесар! рече пецар држећи у зубима лулу.

Писар се накашља и стаде читати:

— Заповест кмету Јевтуху Макогоненку. Дошло нам је до знања да си ти, стара будала, место да скупљаш неплаћени порез и водиш на селу ред, полудео и правиш пакости...

— Ето, Бога ми, прекиде кмет, ништа не чујем.

— Заповест кмету Јевтуху Макогоненку. Дошло нам је до знања да ти, стара буд...

— Стани, стани! није нужно! повика кмет: иако нисам слушао, ипак знам да ту још није главна ствар. Читај даље.

— А у следству тога, наређујем ти да одмах ожениш твога сина Левка Микогоненка Козакињом из вашега села Ганом Петриченковом, а тако исто да оправиш мостове на дрвеном путу и да не дајеш мештанске коње без мога знања судским чиновницима, иако би се они возили право из државног надлештва. Ако, по мом доласку, нађем да ова моја заповест није извршена, тебе једног позваћу на одговор. Комесар, поручник у оставци Козма Деркач-Дришпановски.

— Ето шта! рече кмет и разјапи уста. Чујете ли ви, чујете ли: све се од кмета тражи, па зато треба да слушате! да слушате без поговора... А тебе, настави он окренувши се Левку, у следству заповести комесара, — иако ми је чудно како је то дошло до њега, — хоћу да женим; само ћеш прво да пробаш корбач. Знаш онај што виси код мене о дувару до иконе? Сутра ћу га ја пробити... А како си добио оно писмо?

Левко, иако је био изненађен од тако неочекиваног обрта његове ствари, умео је да спреми други одговор и да сакрије праву истину, како је добио писмо.

— Ишао сам још синоћ у варош, рече он, и срео сам комесара, који је излазио из кола. Кад је чуо да сам из нашега села, дао ми је то писмо и наредио ми да ти кажем да ће у повратку доћи код нас на ручак.

— Он је то казао?

— Казао је.

— Чујете ли? рече кмет достојанствено својим пратиоцима. Комесар ће сам лично да дође нашем брату ,то јест мени, на ручак. О!... Ту кмет диже прст у вис и главу тако наместио као да нешто ослушкује. Комесар, чујете ли, комесар долази код мене да руча! Шта мислиш, господине писаре, и ти, пријатељу, то није мала част, зар не?

— Колико се сећам, рече писар, још ни један кмет није частио комесара ручком.

— Није сваки кмет раван кмету! рече кмет важно. Уста му се искривише и нешто налик на тежак промукли смеј, више налик на тутњаву далеког грома, зазвуча у његовим уснама. Шта мислиш, господине писаре, да ли треба наредити за одличног госта да свака кућа донесе мало платна, или нешто друго... А?...

— Треба, господине кмете, треба.

— А кад ће свадба, тата? упита Левко.

— Свадба? Дао бих ја теби свадбу!... Али, због одличног госта... сутра ће вас поп венчати. Ђаво да вас носи! Нека комесар види шта значи тачност. А сад, децо, да се иде спавати! Хајдете кући!. Данашњи догађај подсетио ме на оно време, када ја...

При овим речима кмет пусти свој обичан важан поглед испод очију.

— Но, сад ће кмет да прича како је возио царицу! рече Левко и брзим корацима радосно пође ка познатој кућици, око које су ниске трешње. Дао ти Бог небесно царство, добра и лепа госпођице. Нека се на оном свету вечито смешиш међу светим анђелима! Нећу ником да причам о чуду, које се ноћас догодило; причаћу само теби, Гаљу. Ти једна ћеш ми само веровати и заједно са мном помолићеш се Богу за покој душе несретне утопљенице!

У то он приђе кућици. Прозорче је било отворено; месечеви зраци пролазили су кроз њега и

падали на Гану, која је пред њим спавала. Главу је наслонила на руку; образи јој се зајапурили; уста се мицала и изговарала његово име.

— Спавај, моја лепотице! Снивај све што је најбоље на свету; али и то неће бити боље од нашег пробуђења!

Он је прекрсти, затвори прозорче и лагано се удали. И после неколико минута све је већ спавало у селу; само је месец сјајно и чудновато бродио у бескрајним пустињама раскошног украјинског неба. Тако исто је свечано дисало на висини, и ноћ, божанствена, ноћ, величанствено је догоревала. Тако исто је била прекрасна земља у дивном сребрном сјају; али се већ нико није њима усхићавао: све је утонуло у сан. Само је лавеж паса каткад прекидао тренутно ћутање, и пијани Каленик је још дуго тумарао по заспалим улицама, тражећи своју кућицу.

КРАЈ.

СТРАШНА ОСВЕТА

ПРИПОВЕТКА

I

Трешти, грми на крају Кијева; козачки капетан Горобец жени свога сина. Дошло је много гостију козачком капетану. У старо време волели су лепо појести, још боље попити, а још најбоље провеселити се. И Запорожац Микита дошао је на свом алату управо са весеља на перешљајском пољу, где је седам дана и седам ноћи појио краљевске мале племиће руменим вином. Дошао је и побратим капетанов Данило Буруљбаш с оне старне Дњепра, где му је између две планине био мајур, са младом женом Катарином и сином од године дана.

Гости су се дивили белом лицу госпође Катарине, њеним обрвама црним као немачка кадифа, дивној хаљини и сукњи од плаве старинске шарене материје, чизмама са сребрним потковицама; али још више су се чудили што с њом није дошао њен стари отац. Он је само годину дана живео у Задњепровској, а двадесет и једну годину није се за њега знало, где је и вратио се својој ћерки, када се она већ удала и родила сина. Он би заиста имао много да прича. А како и да не наприча, када је тако дуго био у туђини! Тамо није све тако као што је овде: и људи нису оваки, и нема хришћанских цркава... Али он није дошао.

Госте су послужили вареницом са сувим грожђем и шљивама и кравајем који је донет на великој чинији. Свирачи га одломише са његове доње стране, који је био испечен заједно са новцима, ућуташе за време и оставише до себе цимбале, егеде и бубњеве. Међутим младе жене и девојке убрисаше се порубљеним марамама, па опет изиђоше

из својих редова; а момци се подбочили, па поносито на страну погледају, готови да им полете на сусрет, кад стари козачки капетан изнесе две иконе, да благослови младенце. Ове иконе је добио од часнога пустињака, старога Вартоломеја. Нису богато украшене, на њима се не блиста ни злато ни сребро, али никаква нечиста сила не сме се дотаћи онога, у кога су оне у кући. Капетан диже иконе у вис и хтеде да очита кратку молитву, кад на једанпут деца што су се играла на земљи, од страха дрекнуше, а за њима поће и народ, и сви пружише прст на Козака, који је међу њима стајао. Ко је то био, нико није знао. Али он је већ дивно одиграо једну козачку игру и успео је да насмеје свет, који се био скупио око њега. Када капетан издиже икону, лице у Козака одједном се промени: нос израсте и накриви се на страну, место црних заиграше зелене очи, усне помодрише, подбрадак задркта и зашиљи се као копље, из уста му се помоли зуб очњак, на потиљку се издиже грба и од Козака постаде старац.

— То је он! то је он! викала је светина тискајући се једно уз друго.

— Вештац се опет појавио! викаху мајке, хватајући за руку своју децу.

Козачки капетан изиђе напред величанствено и достојанствено, издиже пред њега иконе и громким гласом рече му:

— Одлази, сотонско лице, овде ти није место!

И чудновати старац зашишта и шкљоцну зубима као курјак, и нестаде га.

Међу народом зашушташе жагор и речи као море пред буру.

— Какав је то вештац? питаху млади и неискусни људи.

— Зло ће бити! говораху старци машући главом.

И свуда по пространом дворишту козачког капетана људи се стадоше купити у гомиле да слу-

шају приче о чудноватом вешцу. Али сваки је говорио о њему друкчије и нико није могао о њему казати нешто сигурно.

Изваљаше у двориште буре медовине и донесоше много ведра грчког вина. Сви се опет развеселише; свирачи засвираше, девојке, младе, несташно козаштво у црвеним жупанима заиграше. Старци од деведесет и сто година, напили се, па и они поиграше сећајући се својих младих дана. Веселили су се онако, како се сад већ не весели. Гости су се почели разилазити ,али мало их је отишло кући; многи су остали да преноће у пространом дворишту козачког капетана, а још више Козака је заспало под клупама, на земљи, поред коња, код штале; где се пијана козачка глава окренула, тамо и лежи и хрче на цео Кијев.

II

Благо се светли по целом свету: месец се појавио иза планине. Као да је скупоценим дамаском и белим као снег муселином покрио брдовиту обалу Дњепра, а сенка је ушла још даље у густу борову шуму.

Средином Дњепра пловио је чамац. Напред седе два момка: накривили црне козачке шубаре, а испод њихових весала лете воденн млазеви на све стране.

Зашто Козаци не певају? Не говоре ни о том, како већ иду по Украјини католички попови и обраћају козачки народ у католике, ни о том, како се њихова чета тукла два дана на Сланом језеру. Како да певају, како да говоре о рђавим делима: њихов господар Данило замислио се, а рукав његовог црвеног жупана испао је из чамца и црпе воду; њихова господарка Катарина лагано љуља дете и не диже очи од њега, а на платном непокривену празничну хаљину пада вода.

Пријатно је погледати са средине Дњепра на високе планине, на простране лугове, на зелене шуме! Ове планине нису планине; немају побрђа, доле као и горе је оштри окомак, а под њима и над њима високо небо. Ове шуме што стоје на брдима, нису шуме; то су власи што су израсле на косматој глави шумског старца. Под њом у води се кваси брада, а под брадом и над власима високо небо. Ови лугови нису лугови; то је зелени појас који је по средини опасао округло небо, а на горњој половини и на доњој половини шета се месец.

Данило не гледа у страну, он гледа у своју младу жену.

— Што си се тако снуждила, моја млада жено, моја златна Катарина?

— Нисам се снуждила, господару мој Данило! Мене су уплашиле чудне приче о вешцу. Кажу да се тако страшан родио... и нико од деце од малена није се хтео с њим играти. Слушај, господару Данило, како се страшно говори; њему су се сви чудили, сви су му се смејали. Кад се у мрачној ноћи сретне са неким човеком, овоме се одмах учини да он отвара уста и кезн се. И сутра дан су тога човека нашли мртвог. Мени је било чудно, било ми је страшно, кад сам ове приче слушала, говорила је Катарина вадећи мараму и бришући њом лице детету које јој је на рукама спавало. На марами су били од ње извезени црвеном свилом листови и јагоде.

Господар Данило ништа не рече и стаде погледати на мрачну страну, где се далеко иза шуме црнео земљани бедем, иза којег се дизао стари замак. Над обрвама се на једанпут направише три боре: лева рука је гладила младићске бркове.

— Није још тако страшно то, што је вештац, говораше он, него је страшно то, што је он непријатан гост. Шта му је пало на памет да се овамо дошуња? Слушао сам да Лехи хоће да подигну неку тврдињу, те да нам пресеку пут к Запорош-

цима. Нека је то истина... Ја ћу растурити ђавољско гнездо, ако се само пронесе глас да је у њему какво тајно склониште. Спалићу старог вешца, тако да и вранама неће остати ништа до кљуцају. Ипак, мислим, да он није без злата и сваког блага. Ето где живи тај ђаво! Ако он има злата... Ми ћемо сад пловити поред крстова — то је гробље! ту труле његови нечисти дедови. Кажу да су они сви били готови да за новац себе продаду сатани и с душом, и са поцепаним жупанима. Ако он заиста има злата ,не треба сад оклевати; у рату се не може увек добити злата...

— Знам шта ти смераш: састанак с њим не слути на добро. Но ти тако тешко дишеш, тако сурово гледаш, обрве су ти се тако спустиле на очи!...

— Ћути, страшљивице! рече Данило оштро, — ко се с вама здружи, сам постане страшљивица. Момче, дај ми ватре у лулу!

Ту се он обрати једном веслару који истресе из своје луле жар и стаде га метати у лулу свом господару.

— Плаши ме вешцем! настави господар Данило. Козак се, хвала Богу ,не боји ни ђавола ни католичких попова. Много би се користили, кад бисмо стали жене слушати, је л' тако, јунаци? Наша жена јесте лула и оштра сабља.

Катарина ућута и упре очи у тиху воду, а ветар прави по води таласиће, и сав се Дњепар светли као курјача вуна усред ноћи.

Чун се окрене и стаде се држати шумовите обале. На обали се видело гробље; стари крстови скупили се у гомилу. Ни калина не расте међу њима, ни трава се не зелени, само месец греје их са небесне висине.

— Јунаци, чујете ли узвике? Неко нас зове у помоћ! реч господар Данило својим весларима.

— Ми чујемо узвике и као да су с ове стране, одговорише момци показујући на гробље.

Али се све утиша. Чамац се окрену и стаде обилазити обалу која је залазила у воду. На једанпут

веслари пустише весла и избечише очи. Убезекну се и господар Данило; страх и језа прође кроз козачке жиле.

Крст на гробу заниј̂а се и лагано се диже из њега сув мртвац. Брада му до појаса; на прстима дуги нокти, још дужи од самих прстију. Лагано диже руке у вис. Лице му сво задркта и искриви се. Видело се да страшну муку сноси.

— Гуши ме, гуши! застења дивљим, нељудским гласом.

Глас његов је као нож парао срце и мртвац на једанпут уђе под земљу.

Заниј̂а се други крст, и опет изиђе мртвац, још страшнији, још већи од првог. Сав обрастао; брада му до колена, а још дужи коштани нокти. Још страшније викну: „Гуши ме!“ и оде под земљу.

Заниј̂а се трећи крст, диже се трећи мртвац. Чинило се да су се само једне кости дигле високо изнад земље. Брада му до пета, прсти са дугачким ноктима заболи се у земљу. Страшно испружи руке у вис, као да хоће месец да дохвати, и повика да му неко тестерише жуте кости . . .

Дете, које је спавало на Катариним рукама, вришну и пробуди се; сама госпођа вришну; весларима падоше шубаре у Дњепар; и сам господар задркта.

Све на једанпут нестаде, као да ништа није било, али момци дуго не узеше весла. Буруљбаш брижно погледа на жену, која је уплашена љуљала на рукама расплакано дете, притиште је на груди и пољуби је у чело.

— Не бој се, Катарина! Видиш, нема ништа! говораше он показујући на све стране. То вештац хоће да плаши људе, да нико не би дошао до његовог нечистог гњезда. Поплашиће тим само страшљивце. Дај ми овамо сина да га ја држим.

Ово рекавши, господар Данило диже у вис свога сина и притисне га на своја уста.

— Је л' Иване ти се не бојиш вештаца? Кажи, не бојим се, тата, ја сам Козак. Но, немој плакати!

сад ћемо доћи кући! кући ћемо доћи, мајка ће те нахранити кашом, метнуће те у колевку да спаваш,. па ће певати:

Бајн, бујн, чедо моје!
Па расти, расти до коњица,
Да си дика Козацима,
Да си страшан душманину!

— Чујеш ,Катарина: мени се чини да твој отац неће с нама да живи лепо. Дошао намргођен, набусит, као да се љути... Но, кад му није право, што је долазио. Није хтео пити за козачку слободу! Није пољуљао дете на рукама! С почетка хтедох му све казати што ми је на срцу ,али некако нисам могао и реч ми застаде у грлу. Не, нема он козачко срце! Када се козачка срца где сретну, чисто би једно другом из груди полетело! Но, мили моји јунаци, је ли ту близу обала? Даћу вам ја нове шубаре. Теби ћу, Стецко, дати ону од кадифе златом везену; скинуо сам је са Татарина заједно с главом; узео сам му сво одело; само сам му душу пустио у слободу. Но, вежи, чамац! Ето. Иване ,ми дођосмо кући, а ти све плачеш! Узми га, Катарина!

Сви изиђоше. Иза брда појави се сламни кров; то је дедовина господара Данила. За њом је још брдо, а после је већ поље, а тамо ако ћеш и сто врста прећи, нећеш наћи ни једног Козака.

III

Мајур господара Данила био је између два брда у уској долини, која се спушта к Дњепру. Кућа му није висока, као и у простих Козака, има само једна соба, али је толика, да има места и за њега, и за жену и стару женску служавку, и за десет одабраних јунака. Наоколо по дуваровима стоје горе рафови, а на њима једна до друге чиније и лонци за јело. Међу њима има и сребрних купа и

златом окованих пехара, што је на поклон добио и у рату задобио. Испод рафова висе скупоцене пушке, сабље, пиштољи, копља; милом или силом донети су овамо од Татара, Турака и Леха; многи су са белегама; гледајући на њих, господар Данило као по обележју каквом сећао се својих бојева; уз дувар стоје доле растове глатко отесане клупе; поред њих, испред лежанке, виси колевка на врпцама које су провучене кроз беочуг што је утврђен у таваници; по целој соби равно набијен под и намазан иловачом.

На клупама спава господар Данило са женом, на лежанци стара служавка, у колевци љуљају и успављују мало дете, а по поду један до другог момци. Али Козак воли да спава на голој земљи под ведрим небом; не мари он за јастуке и перине, метне под главу свеже сено, па се испружи по трави; кад се у поноћи пробуди, мило му је да погледа на високо небо пуно звезда, па се стресе од ноћне хладноће, што даје чврстоће козачким костима; он се протегли, прогунђа кроз сан, запали лулу, па се увије у топли кожух.

Није се рано пробудио Буруљбаш после јучерашњег весеља, и кад се пробудио, сео је у углу на клупу и почео оштрити нову турску сабљу, којом се трампио, а госпоја Катарина је узела свилени убрус да га златом везе.

На једанпут уђе отац Катаринин, намргођен, са прекоморском лулом у зубима, приђе ћерки и опоро стаде питати је зашто се тако доцкан кући вратила.

— Не питај, тасте, за то њу него мене. Не одговара жена него муж. Такав је у нас обичај, немој се љутити! рече Данило. Можда у другим неверним земљама нема тога — не знам.

Крв удари у грубо тастово лице и очи му бесно севнуше.

— А ко ће се бринути за своју кћер ако неће отац! промумла он за себе. Но, ја тебе питам: куд си се вукао до мркле ноћи?

— Тако ваља, драги тасте. На то ћу ти казати да већ одавно нисам од оних, које бабе повијају. Знам како ваља на коњу седети, умем држати и оштру сабљу, умем и друго што... умем никоме и одговора не давати за оно што радим.

— Ја видим, Данило, знам ја, ти хоћеш да се свађаш. Ко се крије, тај за цело смера неко зло дело.

— Мисли шта хоћеш, рече Данило, а и ја мислим. Хвала Богу, нисам био ни у каквом непоштеном послу; свагда сам бранио православну веру и отаџбину, а не као неке скитнице које лутају Бог зна куда, када православни иду у бој, а после долазе да жању жито, које нису посејали; ни као унијати нису, неће ни да привире у божју цркву. Такве би требало питати, куда се они скитају.

— Хе, Козаче, знаш ли ти... да добро гађам; свега на сто хвати моје тане биње у срце; а добро и сечем: од човека остају парчићи мањи од крупе, од које варе кашу.

— Ја сам готов, рече господар Данило и јуначки размахне сабљом по ваздуху, као да је знао зашто ју је оштрио.

— Данило! викну громко Катарина, ухвати га за руку и обеси се о њу; опомени се, безумниче, погледај на кога дижеш руку. Човече, коса ти је бела као снег, а ти си се распалио као лудо момче.

— Жено! викне страшно господар Данило; ти знаш, ја не волим то; гледај ти твоја женска посла!

Страшно звекнуше сабље, гвожђе сече гвожђе, и као прах падају варнице на Козаке. Плачући уђе Катарина у другу собу, баци се на постељу и запуши уши, да не чује како сабље ударају. Али Козаци се не туку тако рђаво, да им се не чују ударци. Срце да јој се распадне, по целом телу чује како јој пролазе звуци: тук, тук.

— Не, не могу издржати, не могу... Можда већ црвена крв шикља из белог тела; можда ми мили мој малаксава, а ја овде лежим!

И сва бледа, једва дишући, уђе у собу.

Подједнако и страшно бију се Козаци; ни један, ни други не попушта. Сад удара Катаринин отац — узмиче господар Данило; удара господар Данило — узмиче бесни отац, и опет подједнако. Распомамили се. Измахнуше... ух! сабље јекнуше и звечећи одлетеше на страну.

— Хвала ти, Боже, рече Катарина, али опет врисну, кад виде да Козаци дохватише пушке; наместише кремење, запеше.

Опали господар Данило — пушка слага. Нанишани отац... он је стар, не види тако добро као млад човек, али рука му не дркће. Пушка пуче... Заљуља се господарДанило; од крви се зацрвени леви рукав козачког жупана.

— Не! викне он; не дам се тако јевтино; лева рука није старија од десне. На дувару ми виси турски пиштољ; још ме у мом веку није изневерио; силази са дувара, стари друже! послужи пријатеља!

Данило пружи руку.

— Данило! викне Катарина очајно, ухвати га за руку и баци му се пред ноге; не молим ти се за себе, мени је све једно: није оно поштена жена, која живи после мужа; Дњепар, хладни Дњепар биће ми гроб! Али погледај на сина, Данило! погледај на сина! Ко ће грејати, јадно дете? Ко ће га миловати? Ко ће га учити да лети на враном коњу, да се бије за слободу и веру, да пије и шврља по козачки. Умри, сине мој, умри! Неће отац да зна за тебе. Гледај како он окреће главу. О, сад те знам! Ти си звер, ти ниси човек! У тебе је курјаче срце, а мисао као у лукаве змије! Мислила сам да је у тебе искра сажаљења, да у твом телу од камена људско осећање говори! Лудо сам се преварила. Теби ће бити то мило, твоји кости играће у гробу од радости, када чују како нечастиви зверови Лехи бацају твога сина у пламен, када ти син твој стане јаукати под ножевима. О, знам ја тебе! Ти би хтео устати из гроба и раздувати ватру, која се испод њега разбуктала.

— Стани, Катарина! Оди, мој красни сине, да те пољубим! Не, дете моје ,нико ти ни длаке неће дирнути; одрастићеш ти на славу отаџбине; као вихор летећеш ти пред Козацима, на глави ти калпак од кадиве, у руци ти бритка сабља. Дај руку, оче! Да заборавимо што је међу нама било! Крив сам што сам ти неправо учинио. Зар ми нећеш дати руку? Запита Данило оца Катарининог, који је стајао на једном месту, не показујући на лицу ни гњева ни примирења.

— Оче! викне Катарина, па га загрли и пољуби; немој бити неумољив, опрости Данилу, неће те више љутити!

— Ћерко, само теби за љубав праштам! одговори он, пољуби је, а очима страшно севну.

Катарина мало задркта: чудан јој се учини и пољубац и страшан блесак очију. Она се наслони на сто, на коме превијаше господар Данило рањену руку, премишљајући да је рђаво и не по козачки учинио што је молио за опроштај, кад није био ништа крив.

IV

Освану дан. али без сунца и ситна киша роминьа на поља, на шуме, на широки Дњепар. Пробудила се госпоћа Катарина, али није весела; очи јој исплакане, и сва је она тужна и немирна.

— Муже мој мили, муже драги, чудан сан сам снила!

— Какав сан, мила моја госпоћо Катарина?

— Снила сам чудновато, истинито и тако живо као да је на јави, да ми је отац баш она наказа коју смо видели код капетана. Али молим те, немој веровати сну; какве глупости неће доћи на сну! Као стојим пред њим, сва дркћем, бојим се, и од сваке његове речи трзају ми се живци. Да знаш шта је говорио...

— А шта је говорио, златна моја Катарина ?

— Говорио је: „Катарина, погледај ме како сам леп! Људи узалуд говоре да сам ружан. Пази како гледам очима! Тада је упро на мене ватрене очи, ја сам дрекнула и пробудила се.

— Јесте, снови много говоре истину. Ипак, знаш ли ти да иза планина није тако мирно? Мени је Горобец поручио да не спавам; само се он узалуд брине, ја и без тога не спавам. Племиће почастићемо оловним шљивама, а шљахтићи попраће и од батина.

— А отац знали за то?

— Твој ми отац седи на врату! Ја га до сад не могу да разумем. Он је вероватно много грехова починио у туђој земљи. Шта је узрок томе: овде је већ месец дана, па да се бар једанпут провеселио као добар Козак. Није хтео пити медовину! Чујеш, Катарина, није хтео пити медовину, коју сам ја отео од брестовских Јевреја. Хеј, момче! викну господар Данило: трчи, мали, у подрум и донеси јеврејске медовине. Па ни препечанице не пије! Какав особењак! Мени се чини, госпођо Катарина, да он ни у Христа Бога не верује. А како се теби чини?

— Бог зна шта ти говориш, господару Данило.

— Чудновато, госпођо, настави Данило узимајући крчаг од Козака: шта више погани католици воле ракију; само је Турци не пију. Шта, Стецко, много си сркнуо медовине у подруму?

— Само сам окусио, господару.

— Лажеш, псеће сине. Видиш како су ти муве напале на бркове! По очима ти видим да си попио пола ведра! Ах, ти Козаци! Неваљао ти је то народ! Готов је све да дâ другу, а сам ће попити пиће. Ја, госпођо Катарина, већ одавно нисам био пијан, је ли?

— То је било давно! а у прошли . . .

— Не бој се, не бој се, више од окапице неће попити! А ево и турски игуман улази на врата! проговори од кроз зубе, кад спази таста како се нагнуо да уђе на врата.

— А шта је то, Ћерко! рече отац, скидајући с главе капу и намештајући појас о коме је висила сабља с чудноватим камењем. Сунце је већ високо, а ручак ти још није готов.

— Ручак је готов, господине оче, сад ћу да поставим. Склони лонац са ваљушкама, рече госпођа Катарина старој служавци, која је брисала дрвено посуђе. Стани, ја ћу сама да склоним, настави Катарина, а ти зовни момке.

Сви седоше на под унаоколо: према месту где стоје иконе седе господар отац, лево господар Данило, десно госпођа Катарина и десет најверних момака у плавим и жутим жупанима.

— Не волим ја те ваљушке! рече господин отац, мало поједе и остави кашику: нема никаквог укуса!

— Знам да ти више волиш јеврејске кнедле, помисли Данило. Зашто, тасте, ти говориш да ваљушке нису укусне? Ћаво направљене, шта ли? Моја Катарина прави такве ваљушке какве и хетман ретко добије да једе. А од њих се не треба гадити, то је хришћанско јело. Сви свети људи и Божји угодници јели су ваљушке.

Отац не рече ништа; заћута и господин Данило.

Донесоше печену дивљу свињу са купусом и шљивама.

— Ја не волим светињу! рече Катаринин отац, вадећи кашиком купус.

— Зашто да се не воли свињетина? рече Данило: само Турци и Јевреји не једу свињетину.

Отац се још јаче намршти.

Поједе само једну лепињу с млеком и повуче место ракије неку црну воду из флашице што је држао под пазухом.

После ручка Данило заспа младићским сном и пробуди се тек пред вече. Седе да пише писма козачкој војсци; а госпођа Катарина стаде љуљати ногом колевку седећи на банку. Седи господин Да-

нило, левим оком гледа у писаће, а десним у прозор. А из прозора се блистају брда и Дњепар; иза Дњепра плаве се шуме, а од горе светлуца разведрено ноћно небо. Али господар Данило не диви се далеком небу и плавој шуми, него гледа на избрежак, на коме се црнио стари замак. Њему се учинило као да се засветлио уски прозор на замку. Но све је било мирно; то му се зацело причинило. Чује се само како шушти доле Дњепар, и са три стране, један за другим одјекују ударци тренутно пробуђених таласа. Он се не буни; он као старац гунђа и мумла; ништа му се не допада, све се променило око њега; тихо се препире са околним брдима, шумама и носи против њих жалбу у Црно море.

Ето на широком Дњепру се зацрни чамац, а на замку се опет нешто засветли. Данило лагано звизну и верни момак дотрча на звиждук.

— Стецко, брже узми бритку сабљу и пушку, па пођи за мном!

— Ти идеш? упита госпођа Катарина.

— Идем, жено. Треба да прегледам сва места, да ли је све у реду.

— А мене је страх да останем сама. Тако ми се спава; шта ћу, ако сањам то исто? Ја шта више нисам сигурна да ли је то био сан, — тако се то живо догодило.

— С тобом остаје старица, а у сену и у дворишту спавају Козаци.

— Старица већ спава, а козаци као да не верују. Слушај, господару Данило, закључај ме у соби. Онда ме неће бити тако страх; а Козаци нека легну пред врата.

— Нека буде тако! рече Данило, скиде прашину с пушке и потпраши је.

Верни Стецко стајао је обучен у свом козачком оделу. Данило је метнуо на главу капу од јагњеће коже, затворио прозор, закључао врата и поред својих Козака, који су спавали, изишао је лагано из дворишта у брдо.

Небо се готово сасвим разведрило. Свежи ветар је помало дувао с Дњепра. Кад се не би чуо из далека галебов крик све би изгледало да је занемило. Но ето чу се неко шуштање. Буруљбаш са верним слугом лагано се сакри иза трњака, који је покривао исечени забран. Неко у црвеном жупану, са два пиштоља, са прописаном сабљом, силазно је са брда.

— То је таст, рече господар Данило посматрајући га иза џбуна. Зашто и куда иде у ово доба? Стецко, не зевај, гледај на оба ока, којим ће путем поћи господар отац.

Човек у црвеном жупану сиђе на саму обалу и пође к избрешку.

— А! ето куда! рече господар Данило. Шта, Стецко, он иде вешцу у пећину?

— Тако је, не иде на друго место, господару Данило! иначе бисмо га видели на другој страни; али га је нестало близу замка.

— Чекај, да изађемо па онда да пођемо по трагу. Ту се нешто крије. Не, Катарина, говорио сам ја теби да је твој отац рђав човек; није он радио све као православни.

Већ су се господар Данило и његов верни слуга појавили на брду. Већ се и не виде; густа шума, која је опкољавала замак, сакрила их је. Горњи прозор се мало засветлио; доле стоје Козаци и мисле како да уђу унутра, не виде се ни капија ни врата; из дворишта има зацело улаз; но како да се тамо уђе? Из далека се чује како звече ланци и беже пси.

— Што се ја толико мислим? рече господар Данило, кад спази пред прозором висок раст. Ти мали, остани ту, а ја ћу се попети на раст; са њега се може право гледати у прозор.

Он скиде са себе појас, спусти доле сабљу, да не би звечала, и ухвативши се за гране, диже се горе. Прозор се још светлио. Чучну на дрво код

самог прозора, ухвати се руком за дрво и гледа: у соби нема ни свеће, а светло је. По зидовима чудновати знаци; виси оружје, али све страно, овакво не носе ни Турци, ни Кримљани, ни Лехи, ни Хришћани, ни славни народ шведски. Под таваницом пролећу тамо амо слепи мишеви, и сенка од њих креће се по дуваровима, вратима и поду. Сад се отворише врата без шкрипе: уђе неко у црвеном жупану и упути се право столу, покривеном белим чаршавом.

— То је он, то је таст!

Господар Данило спусти се мало ниже и ухвати се јаче за дрво.

Али тасту није до тога да гледа, да ли ко посматра кроз прозор или не. Дошао је намргођен, љутит, скиде са стола чаршав — и одједном се разли по целој соби прозрачна плава светлост; само што су се несмешани таласи бледо златне светлости преливали, као тонули у плавом мору и повлачили се млазевима, као по мрамору. Ту метну он на сто лонац и стаде у њега бацати неке траве.

Господар Данило стаде га гледати и већ не виде на њему црвени жупан; место тога показаше се на њему широке турске димлије, за појасом пиштољи, на глави нека необична капа, сва исписана ни руским ни пољским писмом. Погледа му у лице — и лице се стало мењати. Нос се отегну и отоболи над уснама, уста се на једанпут раширише до ушију, зуб се помоли из уста, искриви се на једну страну, и пред њим стаде исти вештац, који се показао на свадби код козачког капетана.

— Истинит је сан твој, Катарина, помисли Буруљбаш.

Вештац стаде око стола обилазити, знакови на дуваровима стадоше се брже мењати, а слепи мишеви полетише јаче горе и доле, напред и натраг. Плава светлост биваше све ређа и ређа, и као да је сасвим нестаде. А соба се осветли већ танком ружичном светлошћу. Као да се тихим звуком разли-

ва чудна светлост по свима угловима, и одједном је нестаде, и наступи тама. Само се чује шум, као кад у тихо вече поиграва ветар, врти се по воденом огледалу и још више савија у воду сребрну иву. И чини се господару Данилу да у соби сија месец, шетају звезде, помало просијава тамно плаво небо, и он осећа на лицу хладан ноћни ваздух. И чини се господару Данилу — он се ту стаде чупати за бркове, да ли не спава — да у соби није већ небо, него да је његова спаваћа соба: на дувару висе његове татарске и турске сабље, наоколо полице, на полицама кућевно посуђе и ствари, на столу хлеб и со; виси колевка ... али место икона гледају нека страшна лица; на лежанци ... али се магла згусну и тама опет покри све. И опет уз чудан звук осветли се сва соба ружичном светлошћу, и опет стоји вештац непомично у својој чудној чалми. Звуци су све јачи и чешћи, танка ружична светлост све је сјајнија, и нешто бело као какав облак креће се на сред собе; господару Данилу чини се да тај облак није облак, да то стоји женска; само од чега је откана, од ваздуха, што ли? Зашто она стоји и не додирује земљу, а ни на што се не наслања, а кроз њу види се ружична светлост и провиде се на дувару знаци? Као да мрдну својом прозрачном главом; тихо јој се светле бледе плаве очи; коса се лепрша и пада на рамена као светла сива магла; усне су бледо румене, као кад се кроз бело прозрачно небо лије тек приметно руменило зоре; обрве се једва виде ...

— Ах, то је Катарина!

Данило осети како су му се удови укочили; хтеде говорити, али уста му се мичу без звука.

Вештац стоји непомично на свом месту.

— Где си била? запита он, а она задркта.

— Ох, зашто си ме звао? промуца она тихо. Тако ми је добро било! Била сам баш на оном месту, где сам се родила и провела петнаест година. Ох, како је лепо тамо! Како је зелен и мирисан

онај луг, где сам се у детињству играла, и исто цвеће у пољу, и наша кућа, и башта! О, како ме је загрлила моја добра мајка! Каква ли је љубав у њеним очима! Она ме је миловала, љубила у уста и образе, чешљала честим чешљем, моју плаву косу... Оче! и она упре у вештца своје бледе очи: зашто си заклао моју мајку?

Вештац јој страшно запрети прстом:

— Зар сам те позвао да о том говориш? и ваздушна лепотица задркта. — Где ти је сад твоја госпођа?

— Моја госпођа Катарина сад је заспала, и ја сам се томе обрадовала, прнула сам и полетела. Одавно сам желела да видим мајку: на једанпут сам постала од петнаест година, постадох лака као птица. Зашто си ме звао?

— Сећаш ли се свега оног што сам ти јуче говорио? Запита вештац тако тихо, да се једва могло чути.

— Сећам се, сећам; али шта не бих дала, само да то заборавим! Сирота Катарина! она много не зна од онога што јој душа зна.

— То је Катаринина душа, помисли господар Данило, али још никако не сме да се мрдне.

— Покај се, оче! Зар се не грозиш да после сваког твог убиства устају мртваци из гробова?

— Опет ти стару песму! прекиде јој вештац реч претећи: ја остајем при свом, и ти мораш оно чинити, што ја хоћу. Катарина, те ћеш ме волети.

— О, ти чудовиште, а не оче! процвили она; не, неће бити како ти хоћеш. Истина, ти си нечистим чаролијама твојим узео власт да изазиваш душу и мучиш је; али само једини Бог може њој заповедити да оно чини што је њој воља. Не, докле мене буде у њеном телу, никад се Катарина неће одважити на Богу противно дело. Оче, близу је страшни суд! И да ми ниси отац, опет не бих изневерила мог милог верног мужа; па да ми муж није веран и мио, и онда га не бих преварила, јер Бог не воли душе, које не држе заклетву и неверне су.

Ту упре она своје бледе очи у прозор, под којим је седео господар Данило, и непомично застаде.

— Куда гледаш? Кога видиш тамо? повиче вештац.

Ваздушна Катарина задркта; али господар Данило већ је давно био на земљи и са својим верним Стецком провлачио се кроз планину.

— Страшно, страшно! говораше у себи, и у Козачком срцу осети неки страх; наскоро дође у своје двориште, где су тврдо спавали Козаци, осим једнога, који је чувао стражу и пушио.

Цело небо било је посуто звездама.

V

— Баш си добро урадио што си ме пробудио! рече Катарина, трљајући очи везеним рукавом своје кошуље и гледајући од главе до пете свога мужа, који је пред њом стајао. Какав сам страшан сан уснила, како су ми груди тешко дисале! Чинило ми се да ћу умрети..

— Какав сан? Да није овај?

И Бурљубаш стаде причати жени све што је видео.

— Откуда ти то знаш? запита Катарина чудећи се. Али није, од тога много ја и не знам што ти говориш. Не, ја нисам снила да ми је отац убио мајку; ја ни мртваце нисам видела; није, Данило, ти не причаш тако. Ах, како је страшан мој отац!

— Није ни чудо да много шта нисам видео; ти не знаш ни десети део од онога што душа зна; знаш ли ти да је твој отац антикрист? Још прошле године, када сам се спремао са Лесима на Кримљане — (тада сам још био у пријатељству са тим неверним народом), говорио ми је игуман Братског манастира (он је, жено, свети човек!), да антихрист

има власт изазивати душу сваком човеку, а душа шета по својој вољи, кад он заспи и заједно са аранђелима лети око Божје собе. Твој отац одмах ми се није допао, а да сам знао да је твој отац такав, не бих се тобом оженио, оставио бих те и не бих узео на душу грех да сам се сродио с антихристовим племеном.

— Данило! викне Катарина покривши лице рукама, и стаде плакати; јесам ли ја теби што скривила? јесам ли те преварила, мили господару мој? зашто си се наљутио на мене? зар те нисам верно дворила? јесам ли ти казала што противно, кад си се враћао са јуначког весеља? нисам ли ти родила сина са црним обрвама? . . .

— Не плачи, Катарина, ја те сад знам и ни зашто не бих те оставио! Сви греси су на твом оцу.

— Не, немој га звати мојим оцем. Није он мој отац! Бог ми је сведок, да се одричем њега, одричем се оца! Он је антихрист, безбожник! Нека пропада, нека тоне — нећу му пружити руку да га избавим; нека га суши тајна трава — не дам му воде да се напије. Ти си мени мој отац!

VI

У дубоком подруму господара Данила иза три браве седи вештац, окован у ланцима; а мало даље изнад Дњепра гори његов ђаволски градић и као крв црвени пламен лиже и вије се око старих зидова. Не седи вештац у дубокој тамници због врачања и богопротивних дела — за то му је судија Бог; он је затворен за издајство, за договарање са душманима православне руске земље да прода католицима украјински народ и спали хришћанске цркве. Невесео је вештац; у његовој глави мрачна је мисао као поноћ; има још један дан да живи, а сутра ће се растати са светом, сутра га чека казна;

Не чека га лака казна; биће то милост, ако га жива скувају у котлу, или му са жива тела одеру грешну кожу. Невесео је вештац, оборио главу; можда се већ и каје пред смртним часом, само што греси његови нису такви, да бу му Бог опростио. Горе пред њим је уски прозор, преплетен гвозденим пречагама. Звецкајући ланцима приђе прозору да види неће ли му кћи проћи. Она је кротка, није осветљива, као голубица, можда ће се смиловати на оца... Али никога нема; доле иде стаза; по њој нико неће проћи; ниже ње тече Дњепар; њему ни ни до кога, он бесни, и вештцу је тешко слуша његов једнолики шум.

Ено, неко се појави на стази — Козак је! И з точеник тешко уздахну; опет је све пусто; ено с неко из далека спушта... шири се зелени кунтуш*)... на глави се сија златни корабљик**)... Она је! Он приђе још ближе прозору. Сад је близу дошла.

— Катарина! Ћерко! Смилуј се, сажали се...

Она је нема, неће да га слуша, ни да је погледала на тамницу, и већ је прошла, и већ је нема. Пусто је у целом свету; сетно шуми Дњепар, туга се шири по срцу; али зна ли вештац за ту тугу?

Дан се клони вечеру. Сунце је већ зашло; већ и њега нема; већ је вече; захладило је; негде муче во; од некуд се чују звуци, зацело иде народ са посла и весели се; по Дњепру плови чун... кога се тиче сужњик? Блеснуо је на небу сребрни срп; ето неко иде путем од друге стране, тешко је видети у помрчини; то се Катарина враћа.

— Ћерко, тако ти Христа. Та ни дивљи курјачићи неће раздирати своју мајку, — ћерко, бар погледај свога грешног оца.

Она не слуша и иде.

— Ћерко, тако ти несретне мајке!...

---

*) Горња хаљина.

**) Украс на глави.

Она стаде.

— Ходи, да чујеш моју последњу реч!

— Зашто ме зовеш, безбожниче! Немој да ме зовеш ћерком! Међу нама нема никаква сродства. Шта хоћеш ти од мене за љубав моје несретне мајке?

— Катарина! Моја смрт је близу; ја знам, твој муж везаће ме кобили за реп и пустиће је по пољу, а можда ће измислити и страшнију казну.

— А зар има на свету казне, која је равна твојим гресима? Чекај је, нико неће за тебе молити.

—Катарина! Не бојим се ја казне него мука на оном свету. Ти си невина, Катарина, твоја душа летиће у рају око Бога, а душа твога безбожног оца гореће у вечном огњу, и тај се огањ никад не гаси; све ће се јаче и јаче разбуктавати, нити ће ко пустити и кап росе, нити ће ветар подунути . . .

— Ја нисам власна да ти ту казну скинем, рече Катарина и окрене се.

— Катарина, чекај још на једну реч! Ти ми можеш спасти душу, ти још не знаш како је добар и милостив Бог. Чула си за апостола Павла, какав је он био грешник, али се после покајао — и постао светац.

— Шта ја могу учинити да ти спасем душу? рече Катарина; зар ја, слаба жена, могу то и помислити?

— Кад бих могао одавде изићи, свега бих се оставио; покајаћу се, отићи ћу у пећину, обући ћу се у круту костретину, дању и ноћу молићу се Богу, не само да нећу мрсити, него ни рибе нећу узети у уста; нећу простирати хаљину, када станем спавати, него ћу се само молити Богу, непрестано молити. А ако Божје милосрђе не скине са мене бар стотинити део грехова, онда ћу се до грла у земљу закопати, или ћу се зазидати у камену, нећу ни јести, ни пити и умрећу; а све своје имање оставићу калуђерима, да четрдесет дана и четрдесет ноћи чине мени парастос.

Катарина се замисли.

— Ако ти и отворим, али не могу ти отковати ланце.

— Не бојим се ја ланаца, рече он; ти велиш да су ми оковали руке и ноге? Нису; ја сам им пустио пред очи маглу и место руку пружио сам суво дрво; ево, гле, на мени нема сад ниједног ланца! рече и стаде на среду; не бих се ни ових зидова бојао и прошао бих кроз њих, а твој муж не зна, какви су то зидови; њих је градио свети пустињак, и нема нечастиве силе, која ће извести одавде сужња ако не отвори врата оним истим кључем, којим светитељ отварао своју ћелију. Исту таку ће ископаћу и ја нечувени грешник, кад будем бодан.

— Слушај, ја ћу те пустити; али ако ме пр риш? рече Катарина и заустави се код врата, па место да се покајеш, ако се опет спријатељиш с ђаволом?

— Нећу, Катарина, нећу ја још дуго живети, скоро ћу умрети и без казне. Зар ти мислиш да ћу ја себе предати на вечиту муку?

Брава зашкрипа.

— Због! Нека те милостиви Бог чува, дете моје! рече вештац и пољуби је.

— Не дирај ме, нечувени грешниче! одлази брже! рече Катарина.

Али њега већ није било.

— Ја сам га пустила, рече и страшљиво је гледала у зидине. Шта ћу сад казати мужу? Ја сам пропала, боље да се сад жива закопам!... заплакавши се, готово паде на пањ, на коме је сужник седео. Али сам спасла душу, рече она тихо, учинила сам богоугодно дело; али муж мој... сад сам га први пут преварила. О, како ће ми бити страшно и тешко да говорим пред њим, што није истина! Неко иде! — То је он, муж! викну она очајно и без свести паде на земљу.

VII

Ја сам то, мила ћерко! Ја сам, срце моје! чу Катарина освестивши се, и угледа пред собом стару служавку.

Баба се нагла, па као да је нешто шапутала, пружајући над њом своју коштуњаву руку и прскајући је хладном водом.

— Где сам ја? рече Катарина, дижући се и обзирући се. Преда мном шуми Дњепар, за мном планине... Баба, куда си ти мене завела?

— Нисам те завела, него сам те извела. Извела сам те на мојим рукама из загушљивог подрума; затворила сам врата кључићем, да те не би што постигло од господара Данила.

— Где је кључ? рече Катарина, гледајући на свој појас. Ја га не видим.

— Муж ти га је узео, дете моје, да види вешца.

— Да га види?... Бабо, ја сам пропала! викне Катарина.

— Да нас Бог сачува од тога, дете моје! Само ћути, госпођо, нико ништа неће дознати.

— Он је утекао, проклети антикрист! Јеси ли чула, Катарина, утекао? рече господар Данило и приђе својој жени.

Очи су му севале, сабља звецка о бедрици. Жена обамрла.

— Њега је неко пустио, мили муже, проговори она дркћући.

— Пустио, имаш право; али ђаво га је пустио. Гледај, у место њега окован пањ ланцима. Као да Бог хоће да се ђаво не боји козачких песница. Нека је и један од мојих Козака само тако нешто помислио, и ја да то дознам... тешко би њему било!

— А кад бих ја?... нехотице рече Катарина, уплаши се и ућута.

— Да си ти то учинила, онда ми не би жена

била. Ја бих те онда зашио у врећу и утопио бих те насред Дњепра.

Катарина сва претрну, и њој се учини као да јој се коса на глави диже.

VIII

У крчми на путу поред границе искупили се Леси и веселе се већ два дана. Шта је тамо скитница. Зацело су се искупили на какво четовање; гдекоји имају и пушке; мамузе зврче, сабље звецкају. Господари се веселе и хвале, причају своја измишљена дела, ругају се православљу, зову народ украјински својим робљем, и озбиљно гладе бркове, угрејали главе и поизваљивали се на клупама. Са њима је и кєјонз, католички поп; само што је и њихов кєјонз онакав какви су они, ни налик на хришћанског попа: пије и скита с њима и својим поганим језиком говори срамотне речи. И чељад им не уступа ни у чему: засукали рукаве својих издрпаних жупана, па се картају ,туку један другог картама по носу; довели туђе жентурине, деру се, туку се... Попови се помамили и све којешта раде. Хватају за браду Јеврејина, праве му крст на безбожном челу, пуцају у жене ћорцима и играју краковјанку са својим безбожним попом. Оваке бруке није било ни од Татара на руској земљи; изгледа да јој је Бог за грехе одредио овакав срам! У оном општем жагору чује се што говоре о задњепарском салашу господара Данила, о лепој жени његовој... Ова руља није се скупила за неко добро дело.

IX

Господар Данило седи за столом у својој соби, налактивши се, и мисли. Госпоља Катарина седи на банку и пева.

— Жено, нешто ми је тешко, рече господар Данило. И глава ме боли, и срце ме боли. Нешто ми је тешко. Као да смрт није далеко од мене.

— О, мили мој муже! наслони главу на мене. Зашто се подајеш таким црним мислима, помисли Катарина, али не смеде да каже. Тешко јој је било, што је крива, да прима мужевљева миловања.

— Слушај, жено, рече Данило, немој да оставиш сина, када мене не буде. Од Бога ти неће бити срећа ни на овом ни на оном свету, ако га напустиш; тешко ће бити мојим костима да труну у влажној земљи, а још теже биће души мојој!

— Шта ти, говориш муже мој? Нисн ли се ти ругао нама слабим женама, а сад сам говориш као слаба жена? Дуго ћеш ти још живети.

— Неће, Катарина, осећа ми душа блиску смрт. На свету бива све жалосно, зла времена долазе, Ах, сећам се ја година; неће се за цело повратити! Он је онда још био жив, понос и дика нашој војсци, стари Конашевић! Као да сад пред мојим очима пролазе козачки пукови! Било је то златно доба, Катарина. Стари Хетман јаше врана коња, у руци му се блиста булава (буздован); око њега сердари, а са стране таласају се Запорошци као црвено море. Хетман стаде говорити — и све стаде као укопано. Заплака се старац, кад нам стаде помињати негдашње подвиге и бојеве. Ех, Катарина, да ти знаш како смо се онда били с Турчином. На глави ми се и данас види масница; четири куршума просвирало ми је на четири места, и ни једна није ми се сасвим излечила. Колико смо тада задобили злата! Драго камење носили су Козаци све капама; да само знаш каквих смо коња упљачкали! Ох, неће више тако војевати! Нисам стар, телом сам крепак, а козачки мач испада ми из руке, живим без посла, и сам не знам зашто живим. У Украјини нема реда; пуковници и капетани гложе се међу собом као пси, нема старешине над свима; наше племство примило пољски обичај, примило лукавство, примило унију, па продало душу; Јевреји да-

ве бедни народ. Ох, старо време, прошло време! Куда ли одлетисте, године моје! — Момче, иди у подрум, донеси ми бокал медовине, да је испијем на негдашњу срећу и негдашње године!

— Господару, чиме ћемо дочекати госте? С брда долазе Леси, рече Стецко, који уђе у собу.

— Знам зашто су дошли, рече Данило устајући. Седлајте коње, моје верне слуге! Узмите оружје! Сабље вадите! Немојте заборавити да понесете и крупе од олова; треба госте лепо дочекати.

Козаци још не појашише коње и не напунише пушке, а Леси покрише брдо као лист, кад падне у јесен.

— Е, па овде немамо с ким пошалити се! рече Данило, погледајући на дебеле панове, који су у златном оделу важно јахали на коњима. Видим, још ћемо се једанпут славно потерати. Уживај дакле, козачка душо, последњи пут! Веселите се, јунаци, ето нам празника!

И пође гором весеље, севају мачеви, лете куршуми, хржу и топотају коњи; од усклика заноси се глава, од дима заслепе очи; све се измешало; али Козак осећа где је друг, где непријатељ; зазује куршум — пада јадни коњаник с коња, звизне сабља — ваља се по трави глава и језик блебеће испрекидане речи.

Али у гомили се види црвени врх козачке капе у господара Данила, златни појас на плавом жупану пада у очи; као вихар лепрша се грива у враца; као птица лети тамо амо; кличе и измахује сабљом димискијом и сече и десно и лево. Сеци, Козаче! гони, Козаче! Весели своје јуначко срце, али не гледај на златно одело и жупане, гази злато и драго камење! Коњи Козаче! гони, Козаче! Али осврни се; погани Леси пале већ куће и терају уплашену стоку. И као вихар врати се господар Данило, и капа са црвеним врхом већ се види поред куће, и око ње је све мања гомила.

Мало се погонише Леси и Козаци, мало остаде и једних и других; али није сустао господар Да-

нило; обара он са седла својим дугим копљем, гази бесним коњем пешадију. Леси већ почеше бегати, већ скидају Козаци с мртвих златне жупане и богати украс, већ се спрема господар Данило на потеру и осврне се да позове своје... и сав плану гњевом: спази Катаринина оца. Ено га стоји на брду и нишани пушком на њега. Данило ободе коња управо к њему... Козаче, идеш у пропаст!... Пуче пушка, и вешца нестаде за брдом. Само што верни Стецко виде како се појави црвено одело и необична капа. Заљуља се Козак и паде на земљу. Верни Стецко притрча свом господару — господар његов лежи, пружио се на земљи, а сјајне очи заклопио; крв му покуља из груди. Али он чу свога верног слугу; лагано диже трепавице и отвори очи.

— Због ом, Стецко! Кажи Катарини да не оставља сина; не остављајте га ни ви, моје верне слуге!

И заћута. Излете козачка душа из господског тела, уста помодрише. Спава Козак да се не пробуди.

Заплака се верни слуга и маше руком Катарини.

— Ходи, госпођо, ходи; развеселио ти се господар, па пијан лежи на хладној земљи; дуго се неће истрезнити!

Катарина пљесну рукама и као сноп паде на мртво тело.

— Мили муже мој, ти ли лежиш ту и затворио очи? Устани, дични соколе, и пружи руку твоју! Дигни се! Погледај само један пут на твоју Катарину, отвори уста, реци само једну реч!... Али ти ћутиш, ћутиш, мој дични господару! Помодрио си као Црно море, срце ти не куца више! Што си тако хладан, господару. Ох, нису ми вреле сузе, не могу те угрејати, није ми гласан плач, не може те разбудити! Ко ће ти одсад војску водити, ко ће јахати твога вранца, ко ће замахивати сабљом пред Козацима? Козаци, Козаци, камо вам ваша дика и слава? Лежи вам дика и слава на влажној земљи,

а очи затворио. Сахраните и мене, сахраните ме с њим, заспите ми очи земљом, метните ми кленове даске на беле груди! Не треба ми више моја лепота!

Плаче Катарина и нариче; а из далека се дигао облак од прашине: стари капетан Горобец трчи у помоћ.

X

Чудан је Дњепар, кад је тихо време, кад он слободно и лагано ваља своје пуне воде кроз шуме и брда. Ни зашушта ни зашуми; гледаш га и не знаш, иде ли или не иде његова огромна ширина, и чини ти се да је сав од стакла саливен, и као да плави огледалски пут, без мере у ширину, без краја у дужину, иде и виje се по зеленом свету. А јарко сунце воли онда да се огледа с висине и да пусти зраке у хладну стаклену воду, а шуме на његовим обалама воле да се огледају у води. Са својом зеленом косом оне се нагињу с пољским цвећем води, па гледају у њу и не могу се нагледати и надивити се свом светлом лицу, и смеше се на њега и поздрављају га машући гранама; а у средину Дњепра не смеју погледати; нико, осим сунца и плавог неба, не гледа у њу; ретка је птица, која ће долетети до средине Дњепра. Како је диван! нема такве реке у свету!

Чудан је Дњепар и у топлој летњој ноћи, када све спава, и човек, и звер, и птица, и само Бог величанствено посматра небо и земљу и величанствено стреса ризу. Од ризе осипају се звезде; — звезде гору и светле изнад света и све се огледају у Дњепру, на свом тамном крилу, ни једна му неће умаћи, осим ако се угаси на небу; црна шума, пуна гавранова, који спавају, и стара раздробљена брда нагли се, као да би хтели покрити га својом дугом сенком, али узалуд. Нема ничега на свету што би могло покрити Дњепар. Плав, плав иде он својим

током и усред ноћи као и усред дана; види се за толико далеко колико човечје око може видети. Приласећи ближе обалама од ноћне хладноће, он оставља за собом сребрни водени траг, који севне као пљоштица у сабље димискије; а он, плави, опет застао. Чудноват је и тада Дњепар, и на свету нема овакве реке. Када се крену по небу брда од плавих облака, црна шума тресе се до корена, растови јече, и муња, ломећи се међу облацима, на једанпут осветли цео свет, — страшан је тада Дњепар! Водена брда грме ударајући о горе, и бљештећи и стењући беже натраг, плачу и на далеко се разливају.

Тако се мучи козакова стара мајка, када испраћа свога сина у војску; он весео, чио језди на враном коњу, подбочио се и јуначки накривио капу, а она нариче, трчи за њим, хвата га за стремен, хвата узде, крши руке и лије горке сузе.

Међу узбурканим таласима црне се огорели пањеви и камење на истакнутој обали. Један чун пристаје и удара о обалу, дижући се и спуштајући се. Који се Козак сме возити у чуну, кад се стари Дњепар расрди? Он за цело не зна да он гута људе као муве.

Чун пристаде и из њега изиђе вештац. Није весео, горко му је опело које су Козаци држали над својим убијеним господаром. Љуто су платили Леси: четрдесет и четири пана са свим оружјем и жупанима, а тридесет и три момка исечена на комаде; а остале с коњима отераше да их Татарима као робље продаду.

Он се спусти по каменим степеницама међу опаљеним пањевима у земуницу ископану дубоко у земљи. Лагано уђе, не шкрипну вратима, метну лонац на сто, покривен чаршавом, и својим дугачким рукама стаде бацати у њега неке непознате траве; узе кофу, начињену од некаква чудна дрвета, захити њом воде и стаде је сипати, мичући уснама и говорећи некакве заклетве.

У соби се појави ружична светлост, и страшно му беше погледати у лице; изгледало је крваво,

дубоке боре само се црнише на њему, а очи као да су горѐле. Нечастиви грешник! Већ му је и брада одавно оседила, лице му пуно бора, сав се осушио, па опет чини богомрска дела. Насред собе стаде се нијати бео облак, а нешто налик на радост указа се на његовом лицу; али зашто се на једанпут укочио, разјапио уста, не сме да се макне, зашто му се коса на глави накострешила? У облаку пред њим светлило се нечије чудно лице. Немољено, непозвано дошло му је оно у госте; што дуже, све се боље видело и упрло у њега укочене очи. Његове црте, обрве, очи, уста — ништа му није познато, никад га у животу свом није видео. И не изгледа тако страшно, па ипак га спопао неодољив страх. А непозната дивна глава гледа кроз облак такође непомично у њега. Облака већ и нестало, а непознате црте још се јасније показаше и оштре очи не скидају се с њега. Вештац сав побели као платно, дрекне дивљим, не својим гласом, преврне лончић... Све нестаде.

XI

— Умири се, мила сестро! говораше стари козачки капетан Горобец; снови ће ретко истину казати.

— Прилегни мало, сестрице! говораше његова млада снаха. Ја ћу позвати стару врачару; њој никаква сила не може одолети; она ће те излечити од страха.

— Ништа се не бој! рече његов син и ухвати се за сабљу; нико неће тебе увредити.

Тужно, са мутним очима гледала је Катарина на све и није знала шта да каже.

— Сама сам себе упропастила; ја сам га пустила.

На послетку рече:

— Немам мира од њега. Ево већ десет дана како сам код вас у Кијеву, а туга ни мало није одминула; мислила сам, моћи ћу у тишини одгајати сина на освету... Страшан, страшан дође ми у сну! Не дао вам Бог да га видите! И сад ми још срце куца. Ја ћу ти заклати дете, Катарина, викао је он, ако за мене не пођеш!...

И заплакавши се, притрча колевци, а уплашено дете пружи ручице и стаде вриштати.

Капетанов син сав ускипе од гњева, кад чу таке речи.

И сам Горобец плану.

— Нека само покуша, несретни антихрист, да овамо дође, па ће се уверити има ли још снаге у рукама старог Козака. Бог види, рече он и диже своје проницавне очи горе; нисам ли полетео да пружим руку брату Данилу? Света његова воља! Затекао сам га већ на хладној постељи, на којој је много козачког народа починуло; али зато није ли била богата даћа за њега? јесмо ли и једног Леха живог пустили? Умири се, дете моје! Нико неће смети тебе увредити, осим ако ја и мој син не будемо живи.

Кад то рече, стари капетан приђе колевци, а дете кад виде о каишу сребром оковану црвену лулу и дуванкесу са сјајним оцилом, пружи му ручице и насмеја се.

— Исти отац! рече стари капетан, скиде са себе лулу и да му је; ни из колевке није изишао, а већ хоће да пуши лулу.

Катарина тихо уздану и стаде љуљати колевку. Договоре се да проведу ноћ заједно и наскоро сви заспу; заспа и Катарина.

У дворишту и у соби све је мирно; само нису спавали Козаци, који су били на стражи. На једанпут врисну Катарина и пробуди се, а за њом пробуде се сви.

— Убијено, заклано! повика и полете колевци.

Сви се окупише око колевке и окаменише се од страха, кад видеше да у њој лежи мртво дете. Нико не проговори ни речи, не знајући шта да мисли о нечувеном злочинству.

XII

Далеко од украјинске земље, кад се прође Пољска, кад се прође и велики град Лавов, иду редом високе планине. Планина за планином, као каменитим ланцима, прекидају десно и лево земљу и окивају се кором од камена, да се не би пробило шумно и силно море. Каменити ланци иду у Влашку и Ердељ, и у гомили, као каква потковица, стали међу галичким и угарским народом. Нема тих планина на нашој страни. Око се не усуђује да их погледа; а многима на врх није ни нишла човечија нога. И изглед им је чудноват; није ли бурно море прелило своје широке обале, навалало вихором своје грдне таласе, и ови се скаменили и непомични остали у ваздуху? Да се нису спустили с неба тешки облаци и заградише земљу, јер и они су исто тако сиви, а бели врх бљешти и прелива се на сунцу? Још до Карпатских планина чујеш руски језик, и још иза планина чућеш овде онде своју реч, а после тамо већ нити је та вера нити језик. Живи велики народ мађарски, јаше коње, бије се и пије као Козак, а за коњску опрему и скупоцен кафтан не жали да из џепа вади дукате. Међу брдима има пространих и великих језера. Као стакло су непомична, као у огледалу виде се у њима голи врхови планина и зелено им побрђе.

Али ко то ноћу, сијале или несијале звезде, језди на огромном враном коњу? Какав је то витез необична стаса, који јури под брдима, изнад језера, огледа се са џиновским коњем у мирној води, а његова бескрајна сенка страшно се креће по брдима? Ковани оклоп сија се, о седлу звечи саб-

ља, шлем подигнут, бркови се црне, очи затворене, трепавице спуштене — спава и сањив држи узду; а за њим седи на истом коњу младо дете паж, и оно спава и држи се за витеза. Ко је то, куда, зашто иде? Ко то зна? Не иде он по брдима од јуче. Дође дан, гране сунце, он се не види; само кад и кад видели су планинци да по брдима иде нечија огромна сенка, а небо је ведро и облачка нема на њему. Тек што се ноћ спусти, опет се види и огледа се у језерима, а за њим дркћући скаче његова сенка. Већ је прошао многе планине и попео се на Криван. Нема више ове планине међу Карпатима; као цар диже се она над осталим. Ту коњ стаде и коњаник, и још више заспа, и облаци се спустише и покрише га.

XIII

— Пс . . . лагано, баба! Немој тако лупати, дете ми је заспало. Дуго ми је син плакао, сад спава. Ја идем у шуму, баба. А што ме гледаш тако? Ти си страшна; из твојих очију спуштају се гвоздене кљеште . . . ух, како су дугачке, и гору као ватра! Ти си зацело вештица. О, ако си вештица, одлази одавде! Ти ћеш ми украсти сина. Како је глуп тај капетан; он мисли да ми се мили живети у Кијеву; не, овде и муж мој и син мој, а ко ће онда надгледати кућу? Тако сам лагано ушла, да није чула ни мачка ни псето. Ти би, баба, хтела бити млада. То је сасвим лако; само треба играти, видиш, како ја играм.

И рекавши тако испрекидане речи, Катарина се већ пустила, гледа глупо на све стране, и подбочила се рукама. Цупка ногама; без мере, без такта звече јој сребрне потковице. Расчешљана црна коса, вије се око врата. Као птица, не стајући, летела је, махала рукама и главом, и изгледало је, да ће се уморити, па ће или стропоштати се на земљу, или ће излетити из света.

Тужно стоји стара дадиља и дубоке боре налиле јој се сузама; тешки терет притиснуо срце верним момцима, који су гледали своју госпођу.

Већ се сасвим уморила и полагано цупка на једном месту, мислећи да игра грлицу.

— А ја, јунаци имам огрлицу! рече на послетку и стаде; а ви немати!... Где је мој муж? викну на једанпут и тргне иза појаса турски нож. О, није то такав нож какав треба!

Ту се показаше на њеном лицу сузе и туга.

— У мог оца срце је далеко; овај нож не може до њега допрети. Његово је срце од гвожђа сковано, сковала му га је нека вештица на пакленој ватри. Зар он не зна да је време дошло, да га закољем? Зацело би он хтео да ја сама дођем...

И не довршн, него се чудно засмеја.

— Сетила сам се смешног догађаја, опоменула сам се како су ми мужа сахранили. Њега су живог сахранили.... Како сам се смејала!... Слушајте, слушајте!

И место речи поче певати:

Трче кола сва крвава,
У колима Козак лежи,
Прострељен је, посечен је,
У десници жицу држи,
Са те жице крвца лије,
Лије река крвава.
Над реком јавор стоји,
На јавору гавран гракће,
За Козаком мати плаче.
Не плачи, мајко, немој тужити,
Син ти се оженио,
Оженио госпођицом
Насред поља са земљицом,
Без свирача, без кривања —
Песма ми је сад до краја.
Играла риба с раком...
А ко мене не пољуби,
Гром му матер убио!

Тако су се код ње мешале све песме. Већ има два дана како живи у својој кући и неће да чује за Кијево, не моли се Богу, бежи од људи, и од јутра до позне вечери блуди по тамним дубравама. Оштро грање гребе јој бело лице и плећа, ветар лепрша расплетену косу, јесење лишће шушти јој под ногама — ни на што не гледа она. У време кад нестаје вечерњег руменила, а звезде још нису изишле, нити месец сија, већ је страшно ићи по шуми; по дрвима пењу се и хватају се за гране некрштена деца, плачу, смеју се, играј усе гомилом по стазама и у широкој коприв; из таласа Дњепра излазе гомиле девојака које су своје душе изгубиле; коса им пада на плећа са зелене главе, и девојка се види кроз воду као кроз стаклену кошуљицу; уста јој се дивно смеше, образи гору, очи маме душу... она горе од љубави, љубила би... Бежи, крштени човече! Уста су јој лед, постеља хладна вода; она ће те миловати и увући у реку. Катарина не гледа ни на кога, не боји се, махнита, русалака, и трчи доцкан с ножем и тражи оца.

Рано ујутру дође некакав гост, лепо изгледа, у црвеном жупану, и пита за господара Данила; чује шта се догодило, брише руком сузе и слеже раменима. Каже да је војевао са покојним Буруљбашем, да су се заједно тукли са Кримљанима и Турцима; ни сањао није да ће господар Данило тако проћи. Гост прича још много шта и хоће да види Катарину.

С почетка Катарина не слуша што говори гост; на послетку поче га слушати. Прича како је са Данилом живео као брат с братом; како су се једном сакрили од Кримљана иза јендека... Катарина непрестано слуша и не скида очију с њега.

— Долази к себи! помислише Козаци, гледајући је. Тај гост излечиће је; већ тако слуша као да је паметна.

Међутим гост поче причати како му је једанпут, кад су се искрено разговарали, рекао господар Данило: Слушај, брате Копране; кад ме по

Божијој вољи не буде више на свету, узми ми ти жену, па нека она буде твоја жена . . .

Катарина страшно упре очи у њега.

— Ах! викне она; то је он, то је отац!

И полети на њега с ножем.

Он се дуго борио с њом да јој истргне нож; на послетку га отме, замане — страшно дело сврши се: отац је убио своју луду кћер.

Запрепашћени Козаци хтедоше на њега јурнути, али вештац је већ скочио на коња и нестало га.

XIV

Иза Кијева се појавило нечувено чудо. Сва господа и хетмани искупили се да се диве чуду: на једанпут се могло видети далеко на све стране света. Из далека се заплавио Лиман, за Лиманом се раширило Црно море. Стари људи познаше и Крим, који се из мора дигао као какво брдо, и мочарни Сиваш. Лево видела се галичка земља.

— А шта је оно? запита искупљени народ старе људе, пружајући прст на суре и беле врхове, који су се као облаци видели на далеком небу.

— То су Карпатске планине, рекоше стари људи; има их међу њима, са којих никад снег нестаје, а облаци тамо долазе и ноћивају.

Ново се чудо појави; облаци слетише са највише планине, на врх ње показа се у свом витешком оделу човек на коњу са затвореним очима, и тако се видео, као да је близу.

Из народа, који је са страхом гледао, скочи један човек на коња, па узверено осврћући се на све стране, као да гледа, гони ли га ко, што је игда могао, потера свога коња. То је био вештац. Од чега се тако уплашио? Са страхом погледа на чудног витеза, и позна у њему исто оно лице, које му се незвано показало, када је врачао. Сам није знао зашто се у њему све смутило, кад га

је опазио, па страшљиво осврћући се гоњаше коња, докле га и веће не стиже и звезде се појавише. Ту се врати кући, можда да пита нечастиву силу, шта значи ово чудо. Већ је хтео с коњем прескочити уску реку, која му је једним рукавом препречила пут, кад коњ на једанпут застаде у по скока, окрену му њушку и — за чудо! — насмеја се. Вешцу се диже коса на глави. Дрекне и као суманут заплаче се, па потера коња право Кијеву. Учини му се да са свију страна трче да га ухвате; дрва око њега у густој шуми, и као жива, мичу црним брадама и пружају дуге гране, као да хоће да га угуше; звезде као да су трчале пред њим и сваком показивале грешника. И сам пут као да га је јурио, тако му се чинило.

Очајни вештац летео је у Кијев ка светим местима.

XV

Пред жишком седи сам у својој пећини пустињак и не скида очију са свете књиге. Много је већ година како се затворио у своју пећину; начинио је од дасака и мртвачки сандук, у коме је спавао место постеље. Свети отац затвори своју књигу и стаде се молити Богу. На једанпут улети к њему човек чудна и страшна изгледа. У први мах свети пустињак пренерази се и трже се, када виде таког човека. Сав је дрктао као јесењи листак, очи су му узневерено гледале, страшна ватра му се бојажљиво сипала из очију, његово грдобно лице уливало је страх у душу.

— Оче, моли се, моли се Богу! повиче он очајно; моли се за изгубљену душу, и стропошта се на земљу.

Свети пустињак прекрсти се, узе књигу, отвори је, и ужаснут ступи натраг — и испусти књигу.

— Нечувени грешниче! нема теби милости! Бежи одавде; не могу се за тебе Богу молити!

— Не можеш? повика грешник као избезумљен.

— Ево гледај: света писмена у књизи огрезла у крви. Још никад није у свету било таквог грешника!

— Оче, ти ми се ругаш!

— Иди, проклети грешниче! Не ругам се ја теби. Страх ме обузима. Није добро бити с тобом.

— Не, не, ти ми се подсмеваш, немој ми говорити... видим ја како си развукао уста, твоји стари зуби беле се...

И као помаман скочи на светог пустињака и убије га.

Нешто тешко застења, и стењање прелети преко поља и шуме. Иза шуме издигоше се мршаве, суве руке са дугачким прстима, затресоше се и нестаде их.

И он већ није осећао страх, нити што друго. Све му се чини некако смућено; у ушима му зује, глава му бучи као од пића, и штогод погледа, све му је као покривено паучином. Скочи на коња и потера право у Канев, мислећи да оданде преко Черкаса оде право Татарима у Крим, ни сам не знајући зашто. Јаше он један дан и други дан, а Канева нема никако. Пут је тај, требало би да га је већ одавно угледао, али Канева нема. Из далека засијаше врхови од цркава, али то није Канев, него Шумек. Вештац се запрепасти, кад виде да је отишао сасвим на другу страну. Окрене коња натраг Кијеву; после једног дана укаже му се град, али није Кијево, него Галич, град још даљи од Кијева, него Шумек, и већ близу Угарске. Не зна шта да ради, и опет окрене коња натраг, али и опет осећа да иде на противну страну и све напред. Нико не може казати како је било вешчевој души; а да му је когод у душу завирио и видео шта се тамо ради, никад не би ноћ преспавао, нити би се икад насмејао. То није била злоћа, није био страх, нити љута бол̀а. Нема на свету речи, којом би се то могло казати. Жегло га је, пекло га је, хтело му се да

сав свет изгази својим коњем, да узме сву земљу од Кијева до Голича, па да је подави са људима у Црном мору. Али није хтео то учинити од злоће, ни сам није знао зашто. Сав се стресе, кад већ на близу опази пред собом карпатске планине и високи Криван, који је своје теме покрио сивим облаком као паком; а коњ све лети и скаче по планинама. Облаци се на једанпут разиђоше, и пред њим се показа у страшној величини коњаник... Усиљава се да би се зауставио, затеже узде свом снагом; бесно хрже коњ, накострешио гриву, па све ближе витезу. Вешцу се учини да је у њему све замрло, да се непомични коњаник креће, и на једанпут отвори своје очи, угледа вешца да му се приближује, и насмеја се. Као гром разлегао се страшни смеј по брдима и одјекну у срцу вешца и потресе све што је у њему било. Чинило му се да је какав силовит ушао у њега и по њему унутра иде и по срцу га чекићима бије, по жилама... тако страшно одјекну у њему тај смеј!

Коњаник дохвати страшном руком вешца и диже га у ваздух. Одмах умре вештац и отвори после смрти очи; али већ је био мртав и гледао је као мртвац. Тако страшно не гледа ни жив, ни који је ускрсnуо. Мртвим очима преваљивао је на све стране и виде мртваце који се дижу од Кијева, и од земље галичке, и од Карпата, а лице им на његово налик као две капи воде.

Бледи, бледи, један виши од другог, стали око коњаника, који је у руци држао страшни пљен. Витез се још једанпут насмеја и баци га у провалију. И сви мртваци скочише у провалију, дохватише мртваца и забише у њега своје зубе. Још један од свију виши, од свију страшнији, хтеде се дигнути од земље, али не мога, не имаде толико снаге, тако је велики порастао у земљи; а да се он дигне, срушио би Карпате и Ердељ и Турску. Само се мало издигнуо, и од тога затресе се сва земља, и свуда се силне куће порушише и многи се свет угуши.

Често се чује у Карпатима шум, као да хиљада воденица ударају точковима по води; то гризу мртваци мртваца у грдној провалији, какве још никакав човек није видео, јер се страши онуда да прође. Често бива да се земља тресе од једнога краја до другога; писмени људи веле да је то отуда, што има негде близу мора планина, из које суче пламен и теку врсле реке. Али старци у Угарској и Галицији знају то мало боље и веле да то хоће да се дигне велики мртвац, који је у земљи порастао, те дрмуса земљу.

XVI

У граду Глухову скупио се народ око старца бандуристу (тамбураша), и већ је подуже слушао, како слепац свира на бандури. Таких дивних песама и тако лепо није још ни један бандураш певао. Најпре поче о старом хетманству за Сагајдачнога и Хмељницкога. Тада је било друкчије време; Козаштво се славило, газило коњима душмане, и нико му се није смео ругати. Старац је певао и веселе песме и окретао је очима на народ као да види; а прсти и на њима намештене кости, лете као мува по струнама, и чисто као да су струне саме свирале; а наоколо народ, стари људи погнули главе, а млади упрли очи у старца, па нису смели ни шапутати.

— Чекајте, рече старац, сад ћу вам певати једну стару песму.

Народ се окупи још ближе око њега, и старац запева:

За Степана господара, ердељског кнеза (кнез ердељски био је краљ и у Леха), живела су два Козака, Иван и Петар. Живели су као рођена браћа. „Чујеш, Иване, све што задобијеш, да делимо; ако је коме до весеља, нека се и други весели; је ли коме зло, нека је зло и другоме; ако који штогод задобије, да се плен подели; ако који падне у роп-

ство, други нека све да за откуп, а ако није доста, нека и сам иде у ропство". И заиста, штогод Козаци задобише, све по пола делише; јесу ли упљачкали туђу стоку или коње, све су по пола делили.

* * *

Ратовао је краљ Степан са Турчином. Већ три недеље дана бије се он с Турчином, а никако да га одбије. А у Турчина био паша, који је сам са десет јаничара могао побити цео пук. Краљ Степан објави да ће оном, који му доведе пашу живог или мртвог, дати онолику плату, колику даје свој војсци.

— Хајдемо, брате, да ловимо пашу, рече брат Иван Петру. И узјахаше Козаци коње, и један оде на једну, а други на другу страну.

* * *

Да ли би Петар ухватио или не би, али Иван већ води краљу пашу на аркану*) око врата.

— Добар си јунак! рече краљ Степан и заповеди да се њему једном да онолико, колико се даје свој војсци, и да му се да земље тамо, где он хоће, и стоке колико хоће. Кад Иван доби поклон од краља, истог дана подели све по пола са Петром. Петар узе половину краљевског поклона, али није могао да поднесе, што је краљ толико почаствовао Ивана, и у души својој науми да се освети.

* * *

Оба витеза пошли на земљу, коју им је краљ поклонио с оне стране Карпата. Козак Иван посади иза себе на коња свога сина и привеже га за себе. Већ се стаде сумрак хватати, а они непрестано иду. Дете заспа; стаде и Иван дремати. Не дремај, Козаче, у планини су опасни путови. Али Козак има коња, који сам зна пут, неће се спотакнути ни посрнути. Има у планинама провалија, којима нико није дна видео; колико је од земље до неба, толико је до дна провалије. А над самом провалијом

*) Конопац са замком, којим хватају коње.

била је стаза, тек двоје да прођу, а троје никако. Коњ је пажљиво ишао са дремљивим Козаком. Упоредо јаше Петар, од радости сав дркће и једва дише. Обазре се и гурне побратима у провалију, а коњ са Козаком и дететом сјури се у њу.

* * *

Али Козак се ухвати за грану и само коњ падне у провалију. Стаде се пужати горе са сином, кога је имао привезаног на леђима, и још мало па да дође до краја, кад диже очи и виде да је Петар копље пружио да га гурне у понор.

— Праведни Боже! Боље да писам очи ни дизао но што сам видео, како рођени брат пружа копље да ме отисне натраг! Мили брате! Убиј ме копљем, кад ми је тако суђено; али узми ми сина; шта је невино дете криво да и оно погине таком грозном смрћу?

Насмеја се Петар и отисну га копљем, и Козак са дететом паде у пропаст. Петар приграби сво добро и стане живети као паша. Нико није имао таких ергела као Петар; оваца и овнова нигде није толико било. И умре Петар.

* * *

Када Петар умре, дозове Бог на суд душе оба брата, Петра и Ивана.

— Велики је грешник овај човек! рече Бог. Ја, Иване, не знам какву казну да му изаберем; изабери му ти сам казну!

Дуго је мислио Иван какву казну да му даду, и на послетку рече:

— Овај човек тешко ме је увредио; продао је свога брата као Јуда, и утаманио частан пород и потомство на земљи. А човек без частног порода и потомства јесте зрно жита, што се баци у земљу и бадава пропадне у земљи. Није никло, нико не зна да је семе бачено.

* * *

— Учини, Боже, тако да му сво потомство нема среће на земљи; да последњи од његовог потом-

ства буде такав злочинац, каквог никад није било на свету, и кад год учини зло дело, да му дедови и прадедови немају мира у гробу, да од муке којој нема равне у свету, устају из гробова. А Јуда Петар да се не може дигнути, и од тога да му је мука још већа, и да као бесан једе земљу, и да се вије под земљом!

* * *

И кад се наврши мера у злочинству томе човеку, дигни ме, Боже, из ове провалије на коњу на највишу планину, и нека дође к мени, и ја ћу га бацити са те планине у најдубљу провалију, и сви мртваци, његови дедови и прадедови, ма они где за живота свога живели, да дођу са свих страна, да га гризу за оне муке, које им је он наносио, и да га до века гризу, а ја да се веселим гледајући његове муке! А Јуда Петар да се не може дићи из земље, да се отима, како би и он гризао, али сам себе да гризе, а кости све даље да му расту, те да му тим бол још већи буде. Та мука биће њему највећа, јер нема човеку веће муке, него хтети да се освети неком, а не може да се освети.

— Човече, страшна је казна, коју си измислио, рече Бог. Нека све буде тако како рече; али ти седи тамо вечно на твом коњу, и нећеш ући у царство небесно, докле будеш тамо на свом коњу седео!

И тако и би како Бог рече: и дан данас стоји на Карпатима на коњу дивни витез, и види како у безданој провалији гризу мртваци мртваца, и осећа како онај мртвац под земљом расте, од страшне муке глође своје кости и страшно тресе сву земљу...

Већ је слепац довршио своју песму, већ је наново стао удешавати струне, већ је стао причати смешне приче о Хоми и Јерему, о стаклару Стокози; али стари и млади још не мисле пренути се, оборили главе и дуго остали, размишљајући о страшном делу, што се у старо време догодило.

КРАЈ.

ства буде такав злочинац, каквог никад није било на свету, и кад год учини зло дело, да му дедови и прадедови немају мира у гробу, да од муке којој... нема равне у свету, устају из гробова. А Јуд... „ 50.—
да се не може дигнути, и од тога да ...ан . . „ 10.—
већа, и да као бесан једе земљу. ...поветке . „ 10.—
земљом ! ...., припов. „ 6.—
...поветке . . „ 10.—

И кад се наврши мера ...Ика и његово ку, дигни ме, Боже, н...ме, приповетка . . „ 7.—
највишу планину, ...епа Агнеса, припов. . „ 7.—
бацити са те пл... Невина Чаробница, прип. „ 10.—
мртваци, њ... „ Прве жртве, роман . . . „ 12.—
за...во... „ Шарен снег, приповетке „ 7.—
Гогољ В. Н., Портрет, приповетка . . . . . „ 8.—
Гогољ В. Н., Утопљеница, приповетке . . . „ 8.—
Игњатовић Јаша: Манзор и Џемила, приповетка из XVI. века . . „ 12.—
Мијатовић Чеда: Иконија везирова мајка, приповетка . . . . „ 8.—
„ „ Кнез Градоје од Орлова града, приповетка . „ 18.—
„ „ Рајко од Расине, припов. „ 12.—
Новаковић Стојан: Калуђер и хајдук, роман „ 14.—
Новић Јок. Оточанин, Капетан Радич Петровић и покрштеница Зорка, ист. прип. из срп. устанка 1806. г. . „ 10.—
Писемски Т. А.: Богати младожења, роман . „ 20.—
Сретеновић Мих.: Крваве приче . . . . . „ 8.—
„ „ Стојадин, приповетке . . „ 8.—
Сјенкјевић Хенрик: Хања, приповетка . . . „ 14.—
Толстој Лав: Крајцерова Соната, приповетка „ 10.—
„ „ Приповетке . . . . . „ 16.—
Тургењев И.: Дневник сувишна човека, приповетка . . . . . „ 8.—
„ „ Клара Милић, приповетка . . „ 8.—
„ „ Оцеви и деца, роман . . . . „ 20.—
„ „ Племићско гнездо, роман . . „ 16.—
„ „ Руђин, роман . . . . . „ 16.—

Ове књиге могу се добити у свакој књижарници у нашој Краљевини Уз поруџбине, нама упућене, треба послати половину новца унапред.

Опширан каталог књига шаљемо бесплатно.